

ÖRTAGÅRDSPARKEN i Rosengård

-tillbakablick och framtidsperspektiv

Av Christine Markvi

Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU

Alnarp 2009 30 hp E-nivå

ÖRTAGÅRDSPARKEN i Rosengård

-tillbakablick och framtidsperspektiv

ÖRTAGÅRDSPARKEN in Rosengård

-retrospect and future prospect

Av Christine Markvi

Handledare: Marie Larsson, landskapsarkitekt och statskonsulent

Huvudexaminator: Eva Gustavsson, landskapsarkitekt och universitetslektor

Biträdande examinator: Ann Bergsjö, landskapsarkitekt och universitetslektor

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap

Självständigt arbete inom landskapsarkitektprogrammet 30 hp, E-nivå

Kurskod: EX0375

Utgivningsår: 2009

Utgivningsort: Alnarp

Nyckelord: Rosengård, Örtagården, miljonprogram, gestaltungsprinciper, utemiljö, trygghet, lekmiljö, belysningsplanering, identitet

Keywords: Rosengård, Örtagården, million programme, design principles, outdoor environment, safety, play environment, lighting design, identity

ETT STORT TACK TILL

... Göran Larsson, Magnus Nilsson och Ingrid Widenstedt på MKB Fastighets AB som generöst har låtit mig ta del av MKB:s arkiv samt givit mig värdefull information.

... intervjupersonerna Maria Kylin, Christin Mattisson och Roland Swärd för att ni med kort varsel ställde upp och gav mig en spännande resa och tillbakablick.

... Marie Larsson, min handledare, för visat engagemang och uppmuntran under arbetets gång.

... Grontmij AB för en inspirerande arbetsplats samt mina kolleger för stöd i arbetet.

... mina nära och kära som ständigt är ett stort stöd.

Malmö Kommunala Bostadsbolag Fastighets AB äger och förvaltar bostadsområdet Örtagården i Rosengård, vilket är ett tidstypiskt miljonprogramsområde. Örtagården är tätbefolkat vilket bidrar till att skapa en utsatt miljö med hårt slitage. Området står idag inför en förändring där nya förslag och strategier ska tas fram för att utveckla bland annat innergårdarna. MKB har även en önskan om att utveckla parkområdet som är beläget centralt i Örtagården. Syftet med studien var att göra en analys av Örtagårdsparkens utveckling från att den planerades och anlades fram till idag, för att få en fördjupad insikt i vad som format Örtagårdsparken, samt att arbeta fram ett gestaltungsunderlag för utveckling av Örtagårdsparken.

Miljonprogramsområdena har fått utstå mycket kritik under årens lopp. Denna byggnadsepok (1965-1974) präglades av behovet att underlätta den akuta bostadsbrist som rådde och på så sätt höja bostadsstandarden för många människor. Avsikten var att skapa bostäder för den moderna människan att leva i. Fokus låg huvudsakligen på att skapa trivsamma inomhusmiljöer och till följd av bostadsbristen blev resultatet ett omfattande markutnyttjande. Prioriteten på mellanrummen runt omkring byggnaderna var låg, vilket resulterade i påvra utemiljöer. I många av dessa områden har det under årens lopp skett stora förändringar på såväl byggnader som i utemiljön under de så kallade miljöförbättringarna som skedde främst under 1970- och 80-talen. Trots att många misstag gjordes under miljonprogrammet, är detta en del av vår historia och en byggnadsepok som präglas av sina historiska och kulturella värden.

I studien har planritningar över Örtagården studerats samt intervjuer genomförts med projektörer som varit verksamma i området under olika decennier. Syftet med detta var att försöka fånga tankar och intentioner som har legat bakom platsens utveckling. Områdets utveckling har sedan utvärderats utifrån aktuell kunskap där fokus lades på aspekter som aldrig tidigare funnits med i planeringen av Örtagårdsparken såsom trygghet och belysningsplanering. Valet av aspekter gjordes även dels ur denna synpunkt att de skulle bidra till att förbättra de sociala och rekreativa värdena i parken. Dessa aspekter blir av stor betydelse då de anknyter till ny kunskap som framträtt samt nya forskningsområden som anses viktiga. Dessa är exempel på och speglar vad som krävs för att en utemiljö ska kunna fungera utifrån dagens samhällssituation. Fokus lades även på aspekter som tidigare har funnits med i planeringen av området såsom lekmiljö och identitet utifrån markmaterialval samt växtval, detta för att med aktuell kunskap se om det kunde hålla i framtiden. Resultatet visade att trots att många misstag har gjorts i området finns det ursprungliga gestaltungsprinciper och ideal som är väl värda att ta tillvara och återskapa i området. Genom att återanknyta till dessa värden i gestaltungsunderlaget och i den framtida utvecklingsprocessen kan den helhet som fanns från början mellan byggnad och utemiljö uppnås. Resultatet visade även att alla idéer från miljöförbättringarna inte har fungerat fullt ut, men givetvis fanns det många fördelar och goda tankar som genomfördes och som var betydelsefulla att ta med i gestaltungsunderlaget.

Malmö Kommunala Bostadsbolag Fastighets AB owns and administrates Örtagården housing estate in Rosengård which is a characteristic million programme housing area. Örtagården is densely populated which naturally creates an environment that is exposed to wear and tear. The area is today undergoing a change where new proposals and strategies are to be designed for further development of the inner yards. MKB also wishes to develop the park area which is centrally situated in Örtagården. The purpose of this study was to make an analysis of the development of Örtagårdsparken from when it was planned and constructed up until the state it is in today. This was necessary in order to gain a deeper understanding of what has framed Örtagårdsparken to be able to create and design a configuration proposal that can function as a foundation for future development of Örtagårdsparken.

The million programme housing areas have been the target of criticism over the years. The million programme building epoch (1965-1974) was characterized by the need to facilitate the acute housing shortage and in this way increase the housing standard for many individuals. The intention was to create housing for the modern human being to live in which resulted in that the area was exploited to the utmost. The priority of the space in between the buildings was low which resulted in poor outdoor environments. In several of these areas, many improvements have been made on buildings as well as in the outdoor environment during the 1970s and 80s. Despite the fact that several mistakes were made during the million programme era, it still remains as a part of our history and represents a building epoch characterized by its historical and cultural values.

During this study the plan-drawings over Örtagården have been carefully studied and interviews have been made with designers who have been involved with the planning of the million programme area during different decades. The purpose of this was to try to capture ideas and intentions which have framed Örtagårdsparken. The development of the area has then been evaluated by updated knowledge of today where focus has been put on aspects that never before has occurred in the planning of Örtagården such as safety and lighting design. The choice of aspects was done partly out of the idea that they should contribute to improve the social and recreational values of the park. These aspects have a great importance since they connect to new knowledge that has appeared and also new research that is considered important. The aspects reflect and are examples of what an outdoor environment demands in order to function in the social situation of today. Focus has also been put to aspects that have occurred in the planning of the area such as play environment and identity, for example the choice of ground material and plant material, in order to connect this to recent knowledge to find out the factor of sustainability for the future. The result showed that despite many mistakes in the area, there are original design principles and ideals which can be valuable to utilize and recreate in the future. By reconnecting to these values of design which will function as a foundation for the future development of the park, the entirety that existed between the buildings and the outdoor space from the beginning of the million programme era can again be achieved. The result also showed that the many ideas for outdoor improvements have not completely and successfully been utilized, however many advantages and good intentions have been accomplished which will be significant to future usage and design.

INLEDNING	12	Utvecklingen under 1970-talet Tankarna bakom 1970-talets gestaltning Utvecklingen under 1980-talet Tankarna bakom 1980-talets gestaltning Utvecklingen under 1990-talet och tankar bakom förändringarna	
<ul style="list-style-type: none"> Bakgrund Syfte Målgrupp Avgränsningar Metod och genomförande 			
STADSDELEN ROSENGÅRD	16	ANALYSER AV PARKOMRÅDET	37
<ul style="list-style-type: none"> HUR STADSDELEN PLANERADES Miljonprogrammet som det moderna Sverige Bort med Malmös smuts och elände till varje pris Rosengård planeras som en ny modern stadsdel Kritiken mot Rosengård Stadsbyggnadsprinciper Byggnaderna Närservice 	16	<ul style="list-style-type: none"> PLATSEN SETT UR TRYGGHETSPERSPEKTIV Upplevd risk eller reell risk Rädslans följder Struktur som skapar trygghet Placering av vegetation Privat och offentligt Integrera framför separera 	37
<ul style="list-style-type: none"> BOSTADSOMRÅDET ÖRTAGÅRDEN Människorna Struktur Parkområdet Pågående projekt i Örtagården 	21	<ul style="list-style-type: none"> LJUSETS ROLL I ÖRTAGÅRDEN Tydliggöra rummet Orientering Orienterbarhet och överblickbarhet Platsens element som hjälpmedel Marknadsföring Atmosfär 	42
ÖRTAGÅRDPARKENS FYSISKA UTVECKLING OCH TANKARNA BAKOM	25	<ul style="list-style-type: none"> BARNENS LEKMILJÖ Utemiljöns betydelse för barnet Att öppna upp och integrera Variation för trygghet och utmaning Lekplatsens roll 	45
<ul style="list-style-type: none"> Utvecklingen under 1960-talet Tankarna bakom 1960-talets gestaltning 			

Egna rum och platsskapande
Möjlighet att greja med löst material

IDENTITET 49

Mönster för rörelse och målpunkter
Åldrandet som kvalitet
Hantera skador och smuts med mönster och materialval
Växtmaterial som tål slitage och påfrestningar
Plantering för lä
Trädens betydelse

GESTALTNINGSUNDERLAG 56

Ett tryggt parkområde
Områdets ljussättning
Barnens lekmiljö
Platsens identitet

SLUTDISKUSSION 66

REFERENSER 70

Bakgrund

Örtagården är ett delområde i stadsdelen Rosengård i Malmö. Det är en mångkulturell stadsdel där de fem största folkgrupperna kommer från Jugoslavien, Libanon, Irak, Bosnien och Turkiet. Området består av tidstypisk arkitektur från miljonprogrammet. Den norra och södra delen av området består av lamellhus. Mellan dessa två områden reser sig elva skivhus i nio våningar grupperade kring en stor grönyta. Här finns gångbanor, lekplatser och en tennisbana. Grönytan uppfattas som ett relativt karaktärslost parkområde. Örtagården är tätbefolkat vilket bidrar till att skapa en utsatt miljö med hårt slitage.

Malmö Kommunala Bostadsbolag Fastighets AB äger och förvaltar bostadsområdet Örtagården. Området står idag inför en förändring där nya förslag och strategier ska tas fram för att utveckla bland annat innergårdarna. MKB har även en önskan om att utveckla parkområdet som är beläget centralt i Örtagården. Jag har fått fria händer att ta fram en strategi och ett gestaltungsunderlag, som MKB kan använda i arbetet med att göra parkområdet mer attraktivt för de boende i området och för andra besökare.

För att ta fram ett gestaltungsförslag i ett miljonprogramsområde kan ett annorlunda tänk vara nödvändigt. En omgestaltung och omprojektering av detta område skulle komma att beröra väldigt många människor. För att arbeta fram ett förslag som ska fungera i Örtagården, krävs en dialog med de boende där de kan få vara delaktiga i att utforma sin närmiljö. Som underlag till ett forum med de boende ska jag i detta examensarbete ta fram ett gestaltungsunderlag, som de boende i området kan få möjlighet till att ge respons på. I många miljonprogramsområden har stora

förändringar skett och miljöförbättringar genomförts under senare delen av förra seklet och förändringarna pågår fortfarande på många platser. Ur estetisk synpunkt kan det därför också vara intressant att undersöka om det finns ursprungliga gestaltungsprinciper som, med ett drygt 40-årigt perspektiv, kan vara värda att ta upp igen.

Syfte

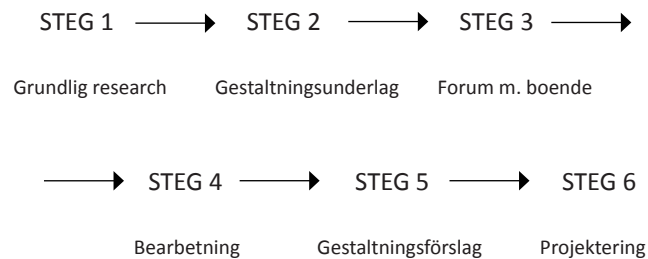
Syftet med detta examensarbete är att göra en analys av Örtagårdsparkens utveckling från att den planerades och anlades fram till idag, för att få en fördjupad insikt i vad som format Örtagårdsparken, samt att arbeta fram ett gestaltungsunderlag för utveckling av Örtagårdsparken.

Frågor som jag vill undersöka under arbetets gång är:

- Hur får jag fram ett gestaltungsunderlag som säkrar en robust och hållbar utformning av Örtagårdsparken?
- Hur kan Örtagårdsparken utformas så att sociala och rekreativa värden förstärks?
- Vilka aspekter är avgörande för en lyckad och ändamålsenlig omgestaltung av Örtagårdsparken?
- Hur kan kulturhistoriska och estetiska värden bäst tas tillvara?

Målgrupp

Analysresultatet är tänkt att användas i MKB:s fortsatta arbete med Örtagårdsparken och innehållet i detta examensarbete kan fungera som underlag till den landskapsarkitekt som ska ta arbetet vidare. En stor del av den research och de tankar jag kommit fram till kan också ha ett mer allmänt intresse och vara applicerbart även i andra miljonprogramsområden. Tanken är också att förstudien ska kunna användas vid ett forum i Örtagården där de boende, samt till exempel dagisen och skolorna som är belägna i närområdet, kan få möjlighet att vara med och utforma, samt tycka till om de grundläggande ställningstaganden inför en gestaltning. Underlaget är tänkt att bidra till att skapa en öppen diskussion med de boende och ge dem möjlighet till inflytande över deras närmiljö redan i ett tidigt stadie av processen. Den respons som de boende ger på gestaltungsunderlaget kan sedan bearbetas vidare i ett gestaltungsförslag som kan användas för fortsatt projektering.

Figur 1. Örtagårdsparkens framtida utvecklingsprocess.

Avgränsningar

Under den tid som jag har till förfogande i mitt examensarbete kan jag påbörja utvecklingsprocessen för Örtagårdsparken och lägga grundstenen till ett framtida förslag. Jag har valt att avgränsa mitt arbete till Steg 1 och 2 (se figur 1). Jag har även valt att fokusera på de aspekter som jag vid platsbesök har funnit vara intressanta och nödvändiga att belysa, samt även aspekter som jag har förstått inte tidigare har behandlats i området.

Metod och genomförande

Studien är kvalitativ och bygger på litteraturstudier, arkivsökning samt intervjuer. Inledningsvis har arbetet inneburit att söka källmaterial för att ge mig en uppfattning om områdets utveckling från att det byggdes fram till dagens utformning. Vidare har jag studerat planritningar över Örtagården och genomfört intervjuer för att försöka fånga tankar och intentioner som har legat bakom förändringarna, och på så sätt har den utveckling som skett på platsen lättare gått att förstå. Genom litteraturstudier har nya kunskaper inhämtats för att vidare utvärdera områdets utveckling och för att på så sätt finna svar och lösningar på den problematik jag ställdes inför när gestaltungsunderlaget skulle tas fram.

Litteraturstudier

För att få en bakgrund till området och den omkringliggande stadsdelens historia och utveckling har ett flertal källor gåtts igenom. Därutöver har ett stort källmaterial studerats som ett underlag för mina intervjuer och för att kunna utvärdera och analysera områdets fysiska utveckling. Detta har i sin tur utmynnat i ett gestaltungsunderlag. Källor där kunskap hämtats ifrån har

varit böcker, artiklar och rapporter. Källmaterialet har främst hittats genom bibliotekens databaserade söksystem. Inledningsvis har källmaterial studerats, som har anknytning till de fyra aspekterna, vilket gett en översikt av vilka aspekter som jag anser har varit väsentliga att fokusera på. I många fall har dessa källor lett till ytterligare hänvisning på litteratur som varit intressant att studera. Litteratursökningen och litteraturgenomgången har inneburit en tidskrävande process. Anledningen till detta är dels att arbetet tar upp fyra olika aspekter, vilka alla är kopplade till parkområdet, dels att mycket tid har krävts för att sätta sig in i och skapa en överblick av aktuell litteratur samt lägga fokus på och avgränsa vad som kunde anses aktuellt att skriva om i arbetet.

Arkivsökning

Inför sammanställningen av Örtagårdsparkens fysiska utveckling har arkivsökning utförts dels i MKB:s eget arkiv samt dels i Malmö Stadsbyggnadsarkiv. Arkivarbetet har främst inneburit tolkning av ritningsdokument. Enligt Davidson & Patel (2003) är det viktigt att vid valet av dokument samla material som ger en så fullständig bild som möjligt av det som undersöks, det vill säga att det anses vara av stor vikt att objektet blir belyst utifrån mer än en synvinkel. Därför har jag utgått från källmaterial som spänner över hela perioden från att Örtagården byggdes fram till nutid. *Situationsplan för Rosengård II* från 1967 och *Illustrationsplan för Rosengård II* från 1969 är de enda planer som funnits vid kartläggningen där hela Örtagården samt parkytan behandlas som en helhet. Utöver detta har utvecklingen i parkområdet enbart gått att tyda genom att studera planer över respektive fastighetsbenämning. Vid studierna av planritningarna över Örtagården har inte enbart parkområdet undersökts utan även de intilliggande innergårdarna eftersom

detta utgör en del av parkområdets utveckling och dessutom gett en helhetsbild samt en mer rättvis bild av området. Davidson & Patel (2003) påpekar att det är viktigt att inte enbart välja ut sådana källor som stödjer våra idéer eftersom dessa kan bidra till att skapa en falsk bild av det som undersöks.

Intervjuer

Intervjuer har genomförts för att få en djupare insikt i de tankar och intentioner som legat bakom Örtagårdsparkens utveckling och förändring. Syftet med intervjuerna har varit, dels att bekräfta den information som fåtts fram utifrån studierna av planritningarna, dels att få fram värdefull information som inte framgick av ritningarna såsom exempelvis tankar och tillvägagångssätt. Granskningen av planritningarna samt studierna av aktuell litteratur låg till grund för frågorna i intervjuerna. Därutöver för att förstärka och påminna användes en del av planritningarna som underlag för diskussionen under intervjuerna. Detta kändes nödvändigt då det har gått lång tid sedan intervjupersonerna var verksamma i området. Urvalet av intervjupersoner gjordes utifrån de projektörer som arbetat med utvecklingen av utemiljön i Örtagården under de olika perioderna 60-, 70- och 80-tal. Dessa tidsintervaller valdes utifrån att fokus lades på de perioder då utvecklingen i området var som mest intensiv, det vill säga vid tillkomsten av området och under de stora miljöförbättringarna under 70- och 80-talen. Urvalet gjordes genom att studera vem som stod som ansvarig eller som handläggare på majoriteten av dokumenten.

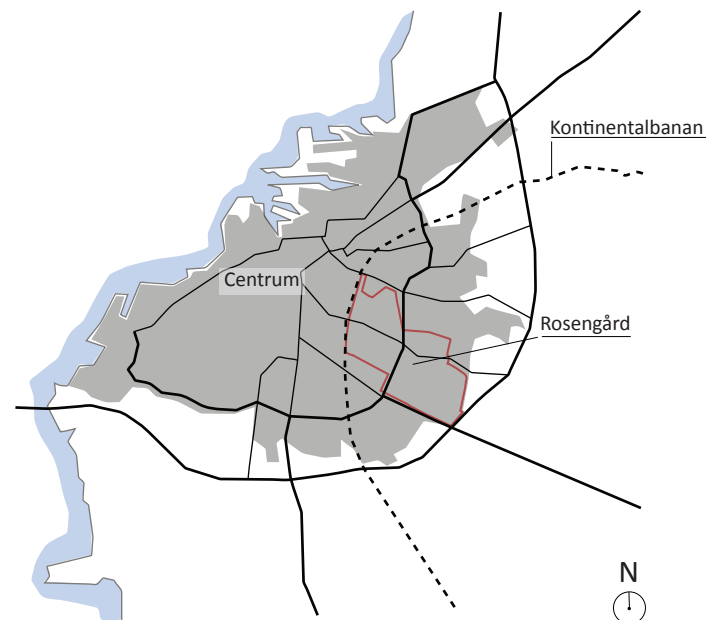
Halvstrukturerade intervjuer gjordes utifrån egentillverkade frågor, där fokus var att få fram tankarna bakom projektörernas tillvägagångssätt samt områdets utveckling. Enligt Kvale (1997)

innebär en halvstrukturerad intervju att intervjupersonen utifrån öppna frågor får utrymme att uttrycka sig fritt. Detta innebär att information som intervjuaren inte väntar sig kan komma upp under intervjun. Frågorna diskuterades före intervjutillfällena med handledaren för att kontrollera relevant formulering och en del korrigeringar gjordes. Kvale (1997) menar att sådana korrigeringar kan förbättra intervjuguidens kvalitet. Under en intervju är det lätt att väcka en försvarsattityd hos intervjupersonen om denne upplever att man är kritisk gentemot honom (Davidson & Patel, 2003). En genomgång av intervjuguiden kändes därför nödvändig då det blev av stor betydelse att frågorna ställdes på ett korrekt sätt och inte klingade alltför negativt då utemiljön i miljonprogramsområden under årens lopp fått utstå mycket kritik och därför kunde frågorna möjligen upplevas kritiserande för intervjupersonen. När intervjuerna sedan gick igenom återkopplades informationen till den redan genomgångna litteraturen, det vill säga ny kunskap i förhållande till de studerade tidsperioderna, för att möjliggöra utvärdering och analys av utvecklingen och tankarna under en 40-års period i Örtagården utifrån en landskapsarkitekts perspektiv.

I detta kapitel introduceras den aktuella platsen, bostadsområdet Örtagården. Kapitlet återger även bakgrunden till området och stadsdelen Rosengårds uppkomst samt dess utveckling och uppbyggnad. Informationen är främst baserad på litteraturstudier och platsbesök, samt även intervjuer med två personer som är anställda hos MKB Fastighets AB.

HUR STADSDELEN PLANERADES

Stadsdelen Rosengård är belägen i östra delen av Malmö (se figur 2). Kontakten med stadskärnan är utmärkt. Området ligger endast cirka 1 km från Möllevångstorget och går snabbt att nå med cykel. Busslinje 5 går från Malmö centrum var 7:e minut, linje 35 var 15:e minut samt linje 31 var 20:e minut. Framtiden lovar ännu fler kommunikationsmöjligheter för området. Det finns planer på att skapa en uppgång till Kontinentalbanan vid Amiralsgatan, där tåg går var 20:e minut mot Köpenhamn samt Malmö Centralstation. Rosengård består av fem delområden var och en med sin karaktär (se figur 3). Delområdena är Örtagården, Törnrosen, Apelgård, Kryddgården och Herrgården. I Stadsdelsförvaltning Rosengård ingår även Persborg, Höja och Almgården. Majoriteten av befolkningen består av människor som har sina rötter från olika håll runt om i världen, vilket präglar området på många sätt. Området präglas av hög arbetslöshet, bidragsberoende samt sociala problem, men många av de boende vittnar om att man trivs med att bo i stadsdelen (Tykesson, 2002).

Figur 2.
Rosengård är
beläget i östra
delen av Malmö.

Figur 3.
Delområdena
i stadsdelen
Rosengård.

Miljonprogrammet som det moderna Sverige

1965 lade riksdagen fast målet att en miljon bostäder skulle byggas på tio år, för att råda bot på den bostadskris som länge pågått i Sverige (Tykesson, 2002). 1940-talets stora barnkullar hade blivit vuxna och var i behov av bostäder, dessutom pågick en omfattande arbetskraftsinvandring (Irheden, 2001). Denna satsning fick namnet ”Miljonprogrammet” och genomfördes enligt planerna under 1965-1974. Enligt Tykesson (2002) erbjöds kommunerna i Sverige gynnsamma ekonomiska villkor om de beslutade att bygga storskaligt. Detaljplaner som innehöll tusen bostäder eller mer favoriserades. Storskaligheten handlade mycket om ekonomisk rationalism, kostnaderna kunde hållas nere om ett projekt utformades för fler hyresgäster. Miljonprogrammet manifesterar det moderna Sverige, tillväxtsiffrorna slog alla rekord och ett materiellt välstånd byggdes upp (Irheden, 2001). 1960-talet var ett decennium präglat av en nästan obegränsad tilltro till framtiden.

Bort med Malmös smuts och elände till varje pris

Miljonprogrammet hade många likheter med de funktionalistiska idéerna, till exempel tydliga sociala mål (Irheden, 2001). Malmö hade under 1900-talets första hälft präglats av massiv fattigdom i förstäderna. Stor trångboddhet och sanitära olägenheter var inte ovanligt. Det fanns gårdar dit solstrålarna aldrig nådde. Detta gav längre fram upphov till tankar om att det traditionella Malmö skulle försvinna. Ny historia skulle skapas och det gamla skulle inte längre få finnas kvar och påminna om hur det en gång sett ut. Smutsen och eländet skulle byggas bort till varje pris. Istället

skulle moderna hälsobostäder med rinnande vatten, ljus och luft få råda i det nya Malmö. (Far till staden)

” För en människa som har arbetat trettio år inom hyres-
gäströrelsen, kan det vara rätt intressant och konstatera hur vi
bodde på denna tid. Hur bodde vi då och vilka monument står fortfarande
kvar från denna tid. Jag tror att vi som kan se hur det ser ut kring kvarter i
verkliga slummen, de slutna husen, de instängda människorna där som bor i
hopplös ensamhet och isolerade. De är mycket tacksamma för den förnäma
bostadspolitik som riksdagen följt och lagt upp. Låt oss inte glömma bort
vilket utgångsläge vi hade den gången och hur det ser ut idag för Sveriges
boende. Hur det ser ut för pensionärer, barnfamiljer, för andra grupper-
ingar, handikappade och dylikt mot tidigare. Låt oss i ärlighetens namn
erkänna att här har inträtt något på detta område som vi inte ens kunnat
drömma om för en kort tid sedan.
Eric Svenning, dåvarande politiker i Malmö, i ett riksdagstal 1969, *Far till staden*.

Rosengård planeras som en ny stadsdel

Under 1960-talets början var Malmö den snabbast växande staden i Sverige. Det projekterades och byggdes mycket, men bostadsköerna ökade ständigt (Far till staden). Tykesson (2002) berättar att det nu började planeras för en ny stadsdel för mellan 20 000 och 25 000 invånare på jordbruksmark öster om staden, denna stadsdel skulle komma att få namnet Rosengård. Redan 1956 hade en ”Dispositionsplan för Rosengårdsstaden” utformats och det var också denna som blev grunden till den realiserade planen. I över tio år arbetade Malmö stadsingenjörskontor med den slutgiltiga planen.

Malmö's beslutsfattare föredrog flerbostadshus framför småhus, detta på grund av att det fanns en rädsla att stadens mark höll på att ta slut och därför var det lämpligast att satsa på flerfamiljshus. Beslutsfattarna i Malmö ansåg att höghus kunde rymma fler boende per hektar än vad småhus gjorde. Bostäder skulle vara höga hus, där människor bodde tillsammans och där man kunde nå biografer, krogar med mera inom nära räckhåll. (Tykesson, 2002) Rosengård planerades som ett storartat projekt med stora, ljusa lägenheter och perfekt service i närheten (Far till staden). Tanken var att Rosengård skulle täcka all bostadsbrist och till en början strömmade folk dit (Larsson, muntl.).

Platsen för Rosengård var fram till 1960-talet ett jordbruksområde som tidigare ingått i Västra Skrävlinge socken (se figur 4). Rosengård fick sitt namn efter en lantegendom med anor från 1700-talet. Denna herrgård som tillhörde familjen Kockum finns fortfarande kvar mellan Örtagården och Herrgården. Genom platsen sträckte sig Rosengårdsvägen från stadens centrum, förbi herrgården vidare ut till Västra Skrävlinge kyrkby. Sträckningen finns delvis kvar idag i cykelvägen söder om Herrgården samt i Bennets väg. (Tykesson, 2002)

Kritiken mot Rosengård

När konjunkturen försämrades 1970 gick den snabba utbyggnadstakten inte att bromsa snabbt nog. Enligt Reppen & Vidén (2006) byggde man med stor överkapacitet de sista åren av miljonprogrammet. Sverige blev färdigbyggt för långt framöver. Mängdvis med lägenheter gapade tomma, vilket gjorde det svårt att hålla byggnader och utemiljöer i gott skick för att locka stabila

Figur 4. Rosengård uppfördes på jordbruksmark utanför staden. Bilden visar exploateringsområdet för Örtagården år 1967. MKB:s arkiv

boende. Malmö's profil som industristad började allt mer försvinna och Rosengård omvandlades från att ha varit ett område med stark arbetsklass till ett område där människor med sociala problem bosatte sig (Larsson, muntl.). Bostadsbolagen kunde inte längre välja och vraka bland hyresgäster.

Redan i slutet av 1960-talet började kritiken att komma, innan miljonprogrammet ens var färdigbyggt. I tidningar, radio och TV riktades det stark kritik bland annat mot Rosengård. Folk var inte intresserade av politikernas drömmar om den goda staden, utan menade att det var förtryckande och omänskligt (Far till staden). Kritiken handlade om att området var alltför storskaligt och

utemiljön betraktades som steril och torftig. Enligt Larsson (muntl.) var det minst lika dåligt i många andra miljonprogramsområden i Malmö till exempel i Holma, men det uppmärksammades aldrig så kraftigt av media. Malmö kommunala bostadsbolag, som äger stora delar av Rosengård gick på knäna från mitten av 1970-talet och framåt. Byggnaderna på Rosengård utsattes för många bränder, det gick till och med så långt att Skånska brand, som försäkrade byggnaderna drog sig ur.

” I Skåne kallar man Rosengård för Malmös Skärholmen och Tensta. Men för den som har sett Skärholmen och vandrat i Tensta blir Rosengård ändå en chock. ...ännu växer ingenting. Leran är torr och sprucken i ett spräckligt mönster, taggiga buskar för en kamp för sitt liv, ett och annat grönt blad letar sig vilset fram bland taggarna. De flesta buskarna är torra och döda. Runt varje gård bor upp till hundra barn. Två sandlådor och en klätterställning har de att leka med. Mellan sandlådorna står en stor nätklädd plåtlåda. Här strömmar avgaserna upp från garagen. På vintern kryper barnen upp runt buren och värmer sig vid de varma avgaserna från underjorden.

Ur tidningsartikel från DN den 31 maj 1972, Tykesson, 2002, sid 128.

Stadsbyggnadsprinciper

Rosengård är en stadsdel med tydliga stadsbyggnadsprinciper från miljonprogramsåren (se figur 5). Områdets struktur bygger huvudsakligen på den genomdrivna SCAFT-planen, en plan för trafikseparering, som till stor del under miljonprogrammet handlade om att separera gångtrafikanter från biltrafik. Genom Rosengård sträcker sig den 60 meter breda Amiralsgatan som delar området i två delar. Från Amiralsgatan når man Rosengård via matargator, flertalet av dessa är utformade som säckgator. Genom avfarter från Amiralsgatan når man också parkeringsgaragen i den stora

centrumanläggningen, RoCent. Ett nät av gång- och cykelvägar mellan bostadsområdena och in mot Malmö centrum fungerar som viktiga kommunikationsstråk. Bilarna parkeras i underjordiska garage, på parkeringsdäck samt på parkeringsytor i markplan. Många av garagen står ofta tomma på grund av att garagen känns otrygga och därför föredrar många att parkera sin bil längs med matargatorna (Tykesson, 2002). Vid planeringen av stadsdelen ansåg Malmös politiker att alla skulle kunna ha cykelavstånd till sina arbeten. Rosengård är därför placerat nära stadens centrum, vilket inte är fallet med många andra miljonprogramsområden i till exempel Göteborg och Stockholm (Larsson, muntl.).

Byggnaderna

Totalt finns omkring 7000 lägenheter i Rosengård. Planeringen karaktäriseras av storskalighet, det vill säga glest placerade byggnader som fristående lamellhus eller högre skivhus dominerar området. Hus i tre våningar växlas med byggnader i åtta- eller nio våningar. Trevåningshusen är placerade med cirka 18 meters mellanrum, och åtta- och nio våningshusen med 40 meters mellanrum. Även rätvinklighet dominerar såväl stadsplan som byggnadskroppar. Däremot har varje område i Rosengård fått sin speciella karaktär, stadsplanerna för de olika områdena samt byggnadstyper och fasadmateriell varierar. Inom respektive område är det dock vanligt med hus i likartad utformning. Likadana hus är placerade parallellt, ofta utan förskjutningar i sidled. Lägre hus är placerade så att de bildar rektangulära gårdsmiljöer. I enstaka fall förekommer andra former, som till exempel de låga husen i Örtagården som bildar en U-form. (Tykesson, 2002)

Figur 5. Diagrammet visar delar av Rosengård med tydliga stadsbyggnadsprinciper från miljonprogramsåren.

Enligt Irheden (2001) har byggnormer och ekonomi fått styra valet av hustyperna såväl som husens utformning. Stordrift och rationalitet var ledande ord under miljonprogrammet. Bostadsbyggandet blev väldigt standardiserat och därför är det också vanligt förekommande med prefabricerade betongelement på husens fasader, som har monterats med hjälp av lyftkranar. Metoderna som denna förkortade, effektiviserade och industrialiserade byggandet mycket och gav möjlighet till pressade priser under miljonprogramsåren.

Närservice

Nästan all service i Rosengård är koncentrerad till den stora centrumanläggningen RoCent. Den är belägen i mitten av området, tvärs över Amiralsgatan. Tanken från början var att RoCent skulle föra samman Rosengårds olika delar och fungera som ett kommersiellt centrum och träffpunkt för dess invånare. Därför tillät man inga butiker ute i området. Här finns bank, post, apotek, systembolag, bibliotek, vårdcentral, socialbyrå, försäkringskassa, fritidsgård och idrottshall. Anläggningen slog upp sina portar 1971, då var det tre år sedan de första hyresgästerna hade flyttat in i området. Innan dess fanns det alltså inga butiker ute bland husen. Avsaknaden av närservice var också det som blev den största kritiken mot Rosengård. (Tykesson, 2002)

BOSTADSOMRÅDET ÖRTAGÅRDEN

Människorna

Örtagården är ett delområde i stadsdelen Rosengård. Området är beläget söder om Amiralsgatan, mellan Västra Kattarpsvägen och Stackelbergsväg. Örtagården består av flerfamiljshus, byggda i slutet av 1960-talet, och ägs och underhålls av MKB Fastighets AB. Idag bor det cirka 4800 människor på Örtagården, som trängs på en cirka 34 hektar stor yta. Området är en mångkulturell stadsdel bestående av 30-40 olika nationaliteter, där de största folkgrupperna kommer från forna Jugoslavien och Irak. 38 % av de boende i Örtagården har arbete, resterande är arbetslösa och beroende av socialbidrag. (Larsson, muntl.) I området finns cirka 1500 lägenheter, varje familj har i genomsnitt fem barn och 50 % av de boende är under 18 år (Nilsson, muntl.).

Struktur

Örtagården upplevs som ett sammanhållet, men relativt storskaligt delområde i Rosengård. Området präglas av tidstypisk arkitektur och med stadsbyggnadsprinciper från miljonprogrammet. Örtagården är ett trafikseparerat område och parkering finns anordnad i underjordiska garage, men även till viss del ovan mark. Återkommande materialval samt utemiljöns utformning skapar en miljö som trots skillnader i skala upplevs som sammanhållen. Området kan delas in i tre delar. Den **norra** och **södra** delen av området består av trevånings lamellhus, vilka är grupperade kring innergårdar i en U-form. Mellan de två områdena, det vill säga i Örtagårdens **centrala** del, reser sig elva skivhus i åtta våningar som

är placerade i en elliptisk form i öst-västlig riktning. Husen ramar in en stor gemensam park vilken genomkorsas av ett gångstråk i öst-västlig riktning, samt ett gång- och cykelstråk i nord-sydlig riktning.

Parkområdet

Idag upplevs Örtagårdsparken som ett relativt karaktärslost parkområde, där utemiljön inte direkt erbjuder något som lockar besökare och därför nyttjas området inte särskilt mycket av de boende. Vegetationen i parkområdet karaktäriseras av uppvuxna buskage och större träd samt gräsytor och rumsbildande slänter. Området utgör en stor tillgång i Örtagården med sin lummiga karaktär. Samtidigt som parkrummet ger möjlighet för avkoppling skapar grönskan även på en del ställen mörka, slutna och otrygga rum. Vid många sittplatser och gångstråk har buskagen fått växa sig breda och yviga vilket resulterar i att överblickbarheten på en del ställen är begränsad. Påtagligt är även att det saknas tydliga gränser mellan vad som är innergårdar och var parkområdet börjar. Om Örtagården i sin helhet upplevs som ett sammanhållet område, upplevs parken vara det motsatta. Att parken inte har någon tydlig form och därmed upplevs som väldigt osammanhållen påverkar även orienterbarheten negativt i området (se figur 6). När det gäller byggnaderna är dessa placerade långt ifrån varandra med gavelpartierna mot parkytan vilket innebär att det saknas fönster direkt riktade mot området och därmed saknas även insyn som kan se vad som pågår på platsen. Utifrån dessa iakttagelser upplevs trygghet vara en aspekt som behöver ses över och ingå vid den nya utformningen av parkområdet.

Parkområden som det i Örtagården kan kvällstid ofta vara glest befolkade på grund av otryggheten som många upplever att vistas i denna typ av miljö efter att mörkret har fallit. Således finns det idag otrygga punkter på många ställen i parkområdet. Ljussättningen i området upplevs därför vara undermålig då den främst koncentreras till gångvägarna. En medveten ljussättning kan därför bidra till ökad trygghet, men kan även ha en stark dragningskraft och locka människor även under dygnets mörka timmar och därmed ökar tillgängligheten. Det är inte enbart arkitekturen som påverkar platsens utformning utan även ljuset kan bidra till rumslighet samt förändrar upplevelsen av rummet genom att skapa atmosfär och identitet.

Funktionsuppdelningen är ett ofta känt faktum i miljonprogramsområden. I Örtagårdsparken hittar man spår av detta i bland annat delar av lekmiljön. Aktivitetsytor såsom bandyplan och tennisplan är utspridda i området och separerade från omgivningen genom avskärmande vegetationsridåer. Däremot upplevs den stora lekplatsen som är centralt belägen i parkområdet vara en tillgång vilken även är synlig från cykelvägen. I Örtagården är många av de boende barn vilka behöver få komma ut och vistas i den fysiska utemiljön, leka och möta andra barn. En viktig aspekt är därför att skapa en utemiljö som inspirerar samt bidrar till möten barn emellan. Därutöver kan dessa platser även integreras med platser för vuxna och på så sätt även bidra till att skapa möten generationer emellan.

I ett område som Örtagården där trångboddheten är stor utsätts utemiljön för stort slitage. Området är relativt barnrikt och lek kan ofta bidra till hårt slitage på både material och vegetation.

Därför blir det av stor betydelse att se över val gällande mark- och växtmaterial samt använda de kunskaper som finns idag om tillvägagångssätt för att motverka en förfallen miljö. På en del ställen i parkområdet kan man se spår av miljonprogrammets växtval i form av berberis, hagtorn och oxbär i större mängder, vilka ofta är slitstarka och håller människor borta. Därför är det viktigt att inte återskapa enformiga miljöer, utan välja växt- och markmaterial som är till för människan och som öppnar upp för möten.

Andra aspekter som bör beaktas vid utformandet av parkområden/ utemiljöer kan vara rekreation, klimatplanering samt ökad tillgänglighet för alla även med tanke på dem som har svårt att förflytta sig. Utformning av grönområden påverkar hur vi människor nyttjar platserna. Ju fler olika karaktärer en park erbjuder desto mer välbesökt blir parken. Genom variationsaspekten i parken fungerar den också för olika typer av brukare. Genom att föra in en variationsrik miljö i Örtagården kan närmiljön bidra till att förstärka Örtagårdsparkens sociala och rekreativa värden.

En god klimatplanering är av stor betydelse på våra nordliga breddgrader eftersom det förlänger utesäsongen. Huruvida utemiljön uppfattas som god bestäms utifrån hur vi människor upplever den. I ett område som Örtagården som präglas av höga byggnader och stora avstånd mellan husen är det viktigt att placera sittplatser och vegetation medvetet för att uppnå ett behagligare klimat. Byggnaderna får inte skugga sittplatser och på de ställen där vinden tenderar komma in kan det krävas träd och buskplanteringar i syfte att skapa lä. Genom en god klimatplanering kan ett behagligare klimat uppnås och ett ökat antal aktiviteter ges

Figur 6. Flygfoto över Örtagårdsparken. Skala 1:2000.

möjlighet att etableras.

Tillgänglighet innebär dels att utemiljön är trygg och lätt att orientera sig i, dels att miljön ska kunna användas av alla människor oavsett ålder eller funktionshinder. Samhället kräver ofta idag att äldre människor ska kunna klara sig självständigt och utan personlig hjälp och därför anses det viktigt att skapa tillgängliga yttre miljöer. Att få komma ut och röra på sig bidrar även till att människor håller sig friskare längre. Därför är det viktigt att redan i planeringsfasen bidra till att utforma miljöer som är tillgängliga för alla exempelvis genom att använda markmaterial som inte är allt för ojämna, undvika branter och sluttningar samt att planera för viloplatser längs med gångvägarna, men även att skapa lekmiljöer som är anpassade för funktionshinder där alla barn kan ges möjlighet till att utvecklas till självständiga individer.

Pågående projekt i Örtagården

Bokaler på Bennets väg

MKB Fatighets AB planerar att uppföra bokaler för boende och verksamhet längs med Bennets väg. En bokal är en boendeform som kombinerar både boende och affärslokal i ett. Bennets väg ingår i ett långt stråk som sträcker sig från Möllevångstorget till Rosengård. Örtagården är beläget endast 1200 m från Möllevångstorget. Många människor passerar Bennets väg på väg till och från sina jobb, därför är detta en idealisk plats för nya verksamheter att finna kunder till sina varor eller tjänster. Tanken är att boende och besökare ska skapa en ny handelsplats, en naturlig och levande mötesplats i stadsdelen som också kan locka besökare från hela

Malmö. Resebyrå, caféer, trafikskola och skrädderi är några av de verksamheter som kan komma att etablera sig. Bokalerna ger de boende möjlighet att hyra en lokal samtidigt som de på så sätt även kan bo nära sin egen arbetsplats. (Nilsson, muntl.)

Busshållplatsen vid Amiralsgatan

Planering pågår för att öppna upp hörnan vid busshållplatsen på Amiralsgatan för att ge bokalerna en bättre entré. En förutsättning för handeln i området är att människor hittar till området. Tanken är att entrén ska vara synlig redan från bussarna. (Nilsson, muntl.)

Konstverket Ida och Emil

Amiralsgatan kan fungera som ett skyltfönster, där det finns möjlighet att visa upp Rosengård för de människor som inte bor i området. En skulptur kommer att placeras på hörnan mellan Amiralsgatan och Västra Kattarpsvägen, vilken är tänkt att markera Rosengård utifrån omvärlden. Skulpturen *Ida och Emil* är ett samarbete mellan MKB och arkitekten Björn Carnemalm, som har fått i uppdrag att illustrera Rosengård i ett konstnärligt tema. Arkitekt Björn Carnemalm har i en brevväxling med Göran Larsson beskrivit tanken bakom konstverket: *"I Astrid Lindgrens saga hissade Emil upp sin syster i en flaggstång för att hon skulle få se världen. Idag är Ida en självsäker ung kvinna, ett barn av modern kultur, utbildning och feminism vilket gjort henne mer medveten än Emil. Nu är det hennes tur att visa sin bror världen. Skulpturen är en gåva från MKB till Malmö stad i samband med MKB:s 60 årsjubileum år 2006."* (Carnemalm, 2008)

Resultatet i detta kapitel är i huvudsak baserat på empiri, det vill säga bland annat studier av planer från det att området byggdes fram till idag, men återger även kopplingen till teori om utvecklingen i miljonprogramsområden. Kapitlet återger platsens fysiska utveckling från att området byggdes 1967 fram till idag. Kapitlet återger även vilka intentioner och tankar som låg bakom valen och förändringarna på platsen. Denna empiriska kunskap är främst baserad på intervjuer med projektörer som alla har arbetat med området i olika tidsperioder, samt en person som varit anställd hos MKB Fastighets AB sedan området byggdes.

Utvecklingen under 1960-talet

Storskalighet och rätvinklighet

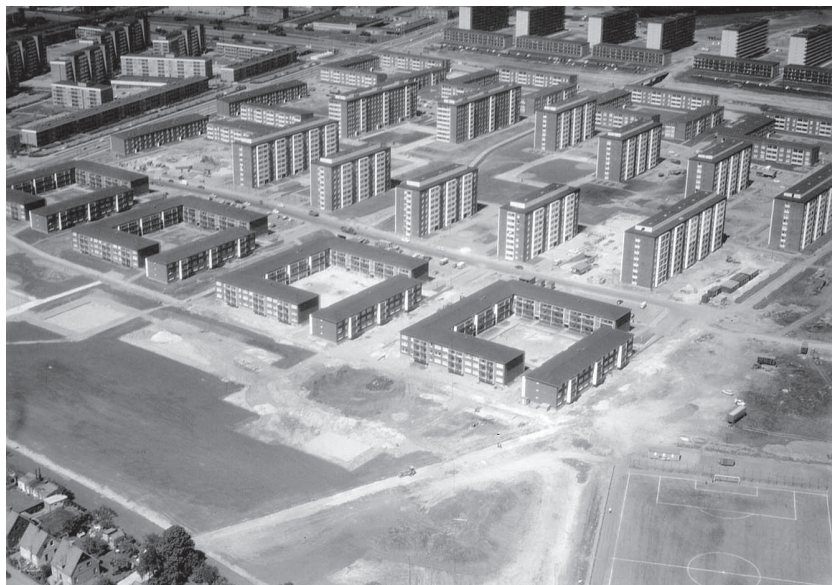
Planeringen av Örtagården karaktäriseras av storskalighet vilket *Situationsplan för Rosengård II* från 1967 tydligt visar. Glest placerade byggnader såsom lamellhus i tre våningar och högre skivhus i åtta våningar dominerar området. Även rätvinklighet dominerar både stadsplanen och byggnadskropparna. Enligt Hall (1999) blev områden som Örtagården svårorienterade när byggnaderna inte var placerade längs med traditionella gator. Därför sattes orienteringskartor upp för att vägleda besökare. Byggnadernas placering orsakar ofta problem, särskilt runt de större och högre husen där det ofta bildas starka virvelvindar, och genom de långa, öppna gårdarna får vinden fart. De höga husen samt de tätt placerade lägre husen bidrar också till att skugga gårdarna. På markplaneringsplaner över de olika innergårdarna från 1967 framgår det att de ytor där lyftkranarna gått, med vilka prefabricerade betongelement monterades på fasaderna,

planerades sedan användas för sophämtning, uttryckningsfordon och flyttbilar. Att kranbanorna fick ligga kvar gör att många av innergårdarna dominerades av de långa, bredda siktlinjerna, där vinden ofta kan ta fart.

Geometriska former och funktionsindelning

Illustrationsplan för Rosengård II från 1969 visar att många former återkom i området. Strikta geometriska former och långa siktlinjer styrde utemiljöns utformning och många gårdar fick i stort sett lika uttryck (se figur 7). Stora öppna gräsytor och kala grässlånter är det som dominerade parkområdet. Slänterna framstår ligga som barriärer. Grässlånterna placerades i strikt geometriska former i gränsen mellan innergårdarna och parkytan.

Tydligt är att funktionsuppdelningen var ett rådande ideal. Gång- och cykeltrafik separerades från biltrafiken, vilket gav upphov till bland annat en gångtunnel, där Stael von Holsteins väg korsar Hårds väg, som var avsedd för just fotgängare och cyklister. Allt från trafik, parkering till småbarnslek hade sin bestämda yta, gärna i upprepade utformning (Reppen & Vidén, 2006). Hall (1999) påpekar att ytor samt olika funktioner avskärmades gärna från varandra med vegetation. Många av lekytorna var förlagda enbart till innergårdarna där varje lekredskap hade sin plats, men deras placering och utformning hade inte alltid spår av inlevelse och omtanke. Stora sandlådor utan vindskydd och ett magert utbud av lekredskap för barnen, präglade många av lekplatserna. Sittplatser anordnades ofta endast i anslutning till lekplatserna. På *Markplaneringsplan för Kv. Landskamreraren 6* från 1967 planerades en entréyta till parkområdet från Västra Kattarpsvägen, vilken framstår karaktäriseras av stor otydlighet. En enkel gång-

Figur 7. Flygfoton över Örtagården från år 1969 visar ett parkområde med strikt geometriska former och långa siktlinjer. MKB:s arkiv

och cykelväg var tänkt att löpa in mellan husen och vara kantad av gräsytor. De cirkulärformade lekytorna var små och sandlådan var tydligt avskild från gungorna.

Enhetligt växtmaterial

Markplaneringsplanerna över innergårdarna från 1967 visar att gångvägarna var avskilda från fasaderna genom buskplanteringar på mark eller i geometriska planteringslådor av betong. Planteringslådor var ett tidstypiskt drag på många av gårdarna som var underbyggda med garage. Detta var den enda utvägen för att överhuvudtaget kunna plantera något på gårdarna. Enligt

Reppen & Vidén (2006) kom vegetationen inte sällan i sista hand i de nybyggda bostadsområdena, inte bara tidsmässigt utan också kostnadsmässigt. Buskar valdes för att tåla det hårda slitaget man förväntade sig i ett tätbefolkat område. Låga enhetliga buskage planterades i stora volymer på innergårdarna, vanligt förekommande var buskage av berberis, hagtorn, snöbär, ölandstok och oxbär. Strikta och enhetliga planteringar fungerade som avskiljare mellan ytor med olika funktion. Bengtsson & Bucht (1973) menar att vegetationen ofta var ensidig, med massplanteringar av en och samma art, vilket skapade en upplevelsefattig utemiljö. Byggherrens ekonomiska intressen fick styra och de boende blev starkt förbisedda. Växtvalen som gjordes i miljonprogramsområdena kunde oftast inte tillgodoses av de allmänna mål som Bostadsstyrelsen satt upp i *God Bostad* 1960 och 1964. Varken träd eller buskar går att utläsa på *Illustrationsplan för Rosengård II* från 1969. Området upplevs som påvert och kalt. De träd som väl planterades var ofta små och hade svårt att ta sig på grund av att marken var hårt packad av byggmaskiner (Reppen & Vidén, 2006).

Asfalt och betong

Genom att studera de olika markplaneringsplanerna över innergårdarna från 1967 går det att utläsa att markmaterialet på gångvägarna i parkdelen samt huvuddelen av gårdarna bestod huvudsakligen av asfalt, grus eller betongplattor. Stael von Holsteins väg, som också fungerade som cykelväg, fick en röd ton i asfalten. Kantstenar, murar och trappor var oftast utförda i betong, natursten förekom i mycket liten utsträckning. På planerna syns också att belysningen var koncentrerad till gångvägarna och den var ofta sparsam. Det lades inte någon större vikt på

belysningsplanering vid denna tid.

Tankarna bakom 1960-talets gestaltning

Dåtidens normer och estetik fick styra

Parkområdet var från början tänkt att fungera som den gröna lungan i området, en liten park som skulle bistå med rekreation. Många av gårdarna klarade inte av någon kraftig växtlighet och därför skulle parkytan komplettera (Larsson, muntl.). Roland Swärd (muntl.), landskapsarkitekt och tidigare delägare i KTAB Landskapsarkitekter som har arbetat med Örtagården från det att området byggdes 1967 till in på 1980-talet, menar att det fanns inte heller några direktiv eller önskemål från uppdragsgivaren vad som skulle locka människor till parkområdet. Uppgifter som fanns att tillgå för projektörerna var till exempel antalet människor området var planerat för, samt vilka normer det till exempel fanns för parkeringsytor och lekplatser. Lekplatserna anordnades i allmänhet i den utsträckning och på de avstånd från entréerna som föreskrevs i *God bostad* (Hall, 1999).

Att utemiljön blev så likartad i området, menar Swärd (muntl.) berodde dels på att det var den modernistiska estetiken med upprepning som gällde. Byggnormer och ekonomi styrde valet av hustyper såväl som husens utformning. Stordrift och rationalitet var ledande ord som präglade miljonprogrammet (Fosie Stadsdelsförvaltning, 2001). Bostadsbyggandet blev väldigt standardiserat och detta gick i genom i allt, även i utemiljön som blev fabricerad. Swärd (muntl.) minns att på kontoret arbetade man cirka 70 timmar i veckan, projektörerna hade otroliga mängder att

göra. Under rekordåren fanns det stora krav på att allt skulle ritas och byggas så snabbt som möjligt vilket sedan gav konsekvenser i realiteten.

Arkitekturen och människan

Funktionsuppdelningen var ett rådande ideal under denna tidsperiod, vilket gick igenom såväl trafikplaneringen som lekplatsutformningen. Åke Arell, som arbetade som arkitekt i Täby under miljonprogrammet, har i en intervju berättat om tanken bakom de funktionalistiska idealen. *"En funktion, om man verkligen driver den, ger en klarhet, och klarhet ger en god estetik."* (Söderqvist, 1999, s 75). Tankar på att få människor till att integreras för att verka tillsammans hanns inte med. På den tiden handlade det främst om arkitekturen, och människan kom i sista hand (Swärd, muntl.). Arkitekturen skulle endast utgöra ett ramverk och inom detta skulle det finnas möjligheter till förändringar styrda av de boende (Söderqvist, 1999). Detta var också anledningen till att aldrig några samrådsmöten ägde rum. Det fanns helt enkelt inte tid att tänka på hyresgästerna. Däremot hade man kontinuerliga möten med uppdragsgivarna. De strikt geometriska gångvägarna kom till genom att det fanns direktiv om att kranbanorna aktsamt skulle respekteras eftersom de skulle fungera som brandvägar. Dessa gångvägar som försökte styra var folk skulle gå, fick istället konsekvensen att människor gick där de ville gå, kors och tvärs.

Växtmaterial efter skötselbehov och slitage

Harmoni saknades i utformningen av planteringarna, buskar valdes ofta med tanken att de skulle tåla det hårda slitaget som kunde förväntas i de tätt befolkade och inledningsvis barnrika områdena,

men även efter skötselbehov (Hall, 1999). Swärd (muntl.) påpekar att på den tiden fanns inga skötselplaner, utan det var den anställda vaktmästaren som skulle hålla vegetationen i skick. Ofta hade de ingen utbildning och därför valdes ofta lättskötta växter. Utbudet på plantskolorna var också väldigt begränsat. Monotyper i stora volymer blev därför vanliga. Swärd (muntl.) minns att ofta valdes växtmaterial som var kompakt, till exempel berberis, liguster och bukettapel, eftersom det kunde hålla människor borta. Sedan klipptes dem i strikta former, efter de funktionalistiska idealen. Ofta fick växtligheten mer en funktion som avskiljande volym eller yta, än som levande material. Bengtsson & Bucht (1973) menar

Figur 8. Bilden är tagen i Törnrosen år 1976 och visar en påver utemiljö med upphöjda planteringslådor i betong. MKB:s arkiv

att istället för att låta vegetationen fylla en funktion genom att barn kunde nyttja den i sina fantasifulla lekar, skapades en negativ attityd till växtligheten genom att de taggiga buskarna hindrade barn från att leka i planteringarna. Många projektörer hade ibland ambitiösa planer för växtmaterialet, men dessa bantades ofta ner i ett sent skede i byggprocessen (Hall, 1999).

Marken var ofta hårt packad efter byggmaskinernas framfart och ofta bildades ett tjockt lager av jord, hård som betong vilket bidrog till påverka utemiljöer (se figur 8). Swärd (muntl.) berättar att försök att luckra för att få ner syre till jorden gjordes, men han tror att det sköttes ganska godtyckligt. Växterna som planterades fick varken syre eller vatten, utan istället bildades det sjöar av vatten som gjorde att växterna drucknade. Detta bidrog också till att årstillväxten blev sämre på de växter som var mer tåliga, vilket gjorde att de inte trivdes samt att de blev mer mottagliga för olika sjukdomar. Bengtsson & Bucht (1973) menar att ofta blev resultatet att växtvalet gjordes utifrån det växtmaterial som bäst kunde klara de dåliga markförhållandena.

Nivåskillnader gav lägre kostnader

Slänterna som dominerar stora delar av parkområdet var avsedda dels för att skapa mindre rum i det stora parkrummet och dels för att skapa mer avskildhet mot innergårdarna (Swärd, muntl.). Christin Mattisson (muntl.), markingenjör och som tidigare var anställd på *Konsulterande trädgårds- och landskapsarkitekt Lennart Trulsson projekteringskontor* som under 1970- och 80-talen utförde många arbeten i Örtagården, menar att kostnaderna också hölls nere genom att schaktmassorna lades i närområdet, samtidigt som de skapade nivåskillnader i det annars platta

jordbrukslandskap som Rosengård byggts på. Det platta omkringliggande skånska jordbrukslandskapet utgjorde inte den mest spännande boendemiljön, utan genom att ett mer kuperat landskap anlades gavs till exempel barnen möjlighet att cykla ned för slänterna.

Begränsat utbud av markmaterial

Markbeläggningar valdes främst med hänsyn till skötselbehov och slitage (Hall, 1999). Swärd berättar vidare att utbudet på markmaterial var väldigt begränsat vid denna tid. Asfalt fanns i några olika kulörer och 350x350 mm betongplattan var standard. När asfalten ersatte gruset var det banbrytande. Asfalt var väldigt enkelt och billigt att anlägga, därför fick projektörerna många gånger motivera varför de istället valt betongplattor framför asfalt. Swärd minns att han ofta fick argumentera för betongplattor, dessa var lite dyrare, men i gengäld blev det billigare för uppdragsgivaren eftersom man i längden vann på det rent skötselmässigt. Dessutom gav asfalt fula lapptäcken vid eventuella lagningar, något som kunde undvikas med betongplattor, eftersom dessa efteråt gick att lägga tillbaka på samma plats.

Utvecklingen under 1970-talet

Från rätvinklighet till mjuka former

Satsningen på utemiljön i Örtagården var inte särskilt påtaglig inledningsvis. Detta resulterade i, enligt Larsson (muntl.), att många av innergårdarna och den stora grönytan blev påvra och kala. Det som anlades slets snabbt upp kort efter att det byggdes. Bristerna i utemiljön var tidigt uppenbara, men det var inte förrän

Bättre bostadsmiljö -pengarna kom i mitten av 1970-talet som det började ske en del förbättringar av utemiljön. Större satsningar gjordes genom att fokus lades främst på närmiljön, det vill säga innergårdarna. Lika stora satsningar gjordes inte i parkområdet.

På planer från åren 1975-78 över olika delar av Örtagården framgår det att försök till miljöförbättringar påbörjades för att komma tillrätta med de blåsiga, kalla och ödsliga områdena. Försök med att komma tillrätta med utemiljön gjordes exempelvis genom en mer varierad användning av marken (Hall, 1999). Den största satsningen gjordes på innergårdarna genom att de strikta och geometriska formerna och siktlinjerna så sakteligen började brytas ner. Ofta behölls grundstommen och indelningen av olika ytor, dock modellerades de om och mjukades upp i mer organiska former. De gångytor som bibehölls raka var fortfarande avsedda för räddningsfordon. *Miljöförbättring av Kv. Landskamreraren 1* från 1978 visar att även slänterna började brytas ner och andra togs bort helt genom att anlägga gångvägar över och genom dem.

Upprustning av lekmiljön

Lekplatserna på innergårdarna var fortfarande främst avsedda för små barn, men lekytor började mer och mer integreras. På *Översiktsplan över Kv. Landskanslisten 1 & 2* från 1974 samt *Utrustningsplan för Landskanslisten 1 & 2* från 1975 framgår det tydligt att en stor upprustning och satsning på lekmiljön i parkområdet öster om Stael von Holsteins väg gjordes. En stor lekplats planerades innehållande gungor, pålar med bildäck, hängbro, linbana, lösa bildäck, rutschkana, utkikstorn samt vattenlek (se figur 9-10). De olika funktionerna placerades så att det fanns möjlighet att se vad som pågick på de andra lekytorna.

Figur 9-10. Bilderna från 1976 visar att ett stort lekområde anlades inne i parken. Vegetationen är väldigt nyplanterad. MKB:s arkiv

Även tennisbanan som idag finns belägen i parken anlades då, tätt omsluten av slänter och buskage. En del av lekplatsen i parken var också ägnad åt de lite mindre barnen med sandlek, bakkbord, stenkummel och lekstugor. I en del planerades bordtennisspel samt möjlighet till att leka med kaniner. I direkt anslutning fanns ett lekhus, som troligtvis var avsett för förvaring av diverse lekredskap (se figur 11). Här fanns också en yta för schackspel och en dusch (se figur 12). Bänkar fanns utplacerade för att ge möjlighet att kunna slå sig ner och betrakta de olika aktiviteterna. Öster om lekhuset planerades för en scen där det på framsidan fanns sittgradänger av trä, tätt omslutna av såväl slänter som buskar. Slutligen fanns öster om scenen basketmål, ledlinor, däckgungor samt diverse klätterredskap inplanerade.

Komplettering och variation i växtmaterialet

Översiktsplan över Landskanslisten 1 & 2 från 1974 samt

Figur 11-12. Lekhuset skymtas i vänstra bilden. Duschen lockade många barn år 1976. MKB:s arkiv

Utrustningsplan för Landskanslisten 1 & 2 från 1975 visar att lekområdet ramades in av rumsbildande och friväxande vegetation. De kala grässlänterna kläddes in i vegetation och många av de träd som återfinns i parkområdet idag planterades då. Planteringen i slänterna utgjordes främst av poppelträd. På *Situationsplan för Kv. Landskamreraren 8* från 1977 framgår det att de geometriska ytorna börjar få mer mjuka, rundade former. Den från början planterade växtligheten kompletterades, gjordes tätare och mer variationsrik genom att buskar planterades med olika höjd, färg, blomning och fruktsättning och i mer rumsavgränsande buskage (Hall, 1999). Plank och pergolor med klätterväxter placerades ut på innergårdarna för att skapa avgränsade rum. Även vindskyddade vrår och sittplatser, tätt omslutna av vegetation, fördes flitigt in. Vegetationen skulle främst förbättra lokalklimatet och ge vindskydd, men utgjorde även en funktion som leksnår (Wittstrand, 1980). Även stora buskage och trädridåer planterades längs med

gångtunneln vilket *Situationsplan för Kv. Landskamreraren 8* från 1977 tydligt visar.

Variation i markbeläggningen

På *Översiktsplan över Landskanslisten 1 & 2* från 1974 samt *Utrustningsplan för Landskanslisten 1 & 2* från 1975 går att utläsa att stora delar av lekområdet huvudsakligen domineras av asfalt eller grus. Bland annat *Miljöförbättring av Kv. Landskanslisten 1* från 1978 samt *Miljöförbättring av Kv. Landskamreraren 1* från 1978 visar att på innergårdarna fördes mer och mer munksten in, i övrigt dominerade fortfarande betongplattor och asfalt. Många av de upphöjda planteringskärlen behölls på innergårdarna, dock ersattes betongstenen istället med trä. En del gångvägar dekorerades med pergolor i trä samt på innergårdarna byggdes paviljonger i trä. Även en del bersåer fick ändrat markunderlag i form av trätrall.

Tankarna bakom 1970-talets förändringar

Människan och arkitekturen

De mjuka formerna som kom med miljöförbättringarna var klart en reaktion och utveckling av det funktionalistiska formspråket, menar Swärd (muntl.), de raka linjerna började brytas ner och den enskilda människan fick allt mer stå i fokus. De upptrampade stigarna, som uppkommit av att människor gått där de ville och för att de utgjorde en naturlig förbindelse, började allt mer tas i beaktande (Wittstrand, 1980). Mattisson (muntl.) menar också att de organiska formerna var ett svar på de geometriska formerna, de nya formerna skulle skapa någonting mjukt och upplevelserikt och

man arbetade mer med att utforma stråk där människor verkligen rörde sig.

Att många av slänterna började brytas ner under 1970-talet menar Swärd (muntl.) var på grund av att de var för skötselintensiva och för svåra att klippa med gräsklippare. Att de låg som långa barriärer i parken bidrog också till att rörelsemönstret blev väldigt styrt. I samband med att de sociala problemen ökade under 70-talet utgjorde de många vråna och vinklarna, som slänterna skapade, tillhåll för diverse tråkigheter. Mattisson (muntl.) menar också att avsikten var att bryta ner det geometriska mönstret, samtidigt som slänterna i parkområdet inte var de som sattes i första hand. Fokus låg istället på närmiljön, och det ansågs vara betydligt viktigare att försöka skapa gemenskap kring varje innergård.

Kunskap bidrog till värdiga lekmiljöer

Den stora satsningen som 1975 gjordes på lekmiljön, menar Swärd (muntl.) berodde på ny kunskap. Tankarna om lek hade utvecklats och normer gällande vilket avstånd barn bör ha till sin sandlåda var inte längre det viktigaste. Istället blev barns lek och deras sätt att tänka av större betydelse. Även utbudet på lekutrustning hade utökats, och dessutom hade många barn skadat sig på de stora betongkanterna som omgav sandlådorna i området. Tidigare hade det enbart planerats för småbarnslek på innergårdarna, nu skulle satsningar göras för att sysselsätta alla barn och ungdomar i området (Mattisson, muntl.). Enligt Swärd (muntl.) skulle vegetationen intill lekområdet vara rumsbildande, men skulle även ha en pedagogisk funktion. Genom att föra in blommande buskar, bärbuskar, lövfällande träd samt växtmaterial som speglade årstidernas skiftningar gavs barnen i området även

möjligheter till att öka sina kunskaper om naturen. Växter som lockade till sig djur var också populärt.

Vegetation som rumsbildare och vindskydd

Mattisson (muntl.) berättar att buskar som hade överlevt den tuffa miljön fick vara kvar samtidigt som mer variation i växtmaterialet infördes. Kännedom fanns om att området var utsatt för stort slitage och därför ansågs det viktigt att inte välja alltför ömtåliga växtmaterial. Det satsades på buskar som blommade och gav bär, men som samtidigt växte kraftigt, var hållbara och kunde fungera rumsavgränsande invid sittplatser. I leksnåren valdes växter som inte var giftiga, men som kunde tåla slitage, till exempel korgvide som återhämtade sig snabbt efter att det brutits itu. För att skapa variation höjdmässigt fördes träd och pergolor in. Plank och pergolor med klätterväxter placerades även på gårdarna för att skapa avgränsande rum och ge skydd åt lek och sittplatser (Hall, 1999).

Mattisson (muntl.) minns att på de samrådsmöten som började införas under 1970-talet klagade många boende på att utemiljön var mycket otrivsamt på grund av den ständiga blåsten. Rosengård hade byggts på platt jordbruksmark och staden hade inte hunnit växa upp runt omkring området. Växtmaterialet som planterats från början visade sig inte vara särskilt vindskyddande, därför blev området ett ständigt blåshål. Sittplatser skyddades av stora buskage fördes därför flitigt in och även de träd som planterades var med avsikt att de skulle hålla vinden borta. Valet av popplar blev därför naturligt på grund av att de var snabbväxande (se figur 13-14), dock var inte detta särskilt långsiktigt eftersom popplar har en relativt kort livslängd. Bengtsson & Bucht (1973) menar att

Figur 13-14. Popplar planterades in i slänterna under miljöförbättringarna för att motverka vindproblemen i området. Lekhuset syns i bakgrunden på den högra bilden. MKB:s arkiv

snabbväxande träd som popplar snabbt kan ge vindskydd och ett grönskande resultat, samtidigt som de kan användas som amträd för de mer långsamväxande arterna. Swärd (muntl.) påpekar att många av träden planterades in i de slänter som fick ligga kvar. Där fick de stå relativt skyddat. Genom att slänterna också planterades med buskage, skapades ett visst skydd när träden skulle ta sig samtidigt som det gav mer lufttillförsel till deras rötter. Träden bidrog också till att ta ner skalan på de höga våningshusen och på så sätt erbjuda en mänskligare utemiljö.

Utvecklingen under 1980-talet

Rätvinkligheten upplöses totalt

Under 1980-talet fortsatte miljöförbättringarna genom en mer varierad användning av marken samt komplettering av växtmaterialet gård för gård som under föregående decennium. Enligt Wittstrand (1980) startades projektet *Bättre Bostadsmiljö* där samrådsmöten med bostadsrättsföreningar, skolor och andra intressegrupper förekom i allt större utsträckning. Kontakten med hyresgästerna och att hyresgästerna själva var med och planerade och utförde arbetet var minst lika viktigt som satsningarna på den fysiska miljön.

På *Situationsplan för Kv. Landskanslisten 1* från 1986 framgår det att innergårdens geometriska former upplöstes totalt och ersattes av extremt organiska former och att många vrår skapades för skyddade sittplatser. Idealet ansågs vara att skapa en mosaik av öppna och slutna partier (Wittstrand, 1980). Nu bevarades inte längre den grundstomme som funnits från början, utan det enda som fanns kvar ifrån den ursprungliga utformningen var kranbanorna som fortfarande användes som brandvägar. Även kullar i mjuka former byggdes upp för att ge liv åt den stora plana gårdsytan samt för att ge plats för rutschkanor och vinterlek (Hall, 1999). Omprojekteringen av Kv. Landskansliten 1 fick också styra en stor del av parkens östra del.

Parkområdets entréer förtydligas

Den satsning som gjorts på lekmiljön 1975 försvann nästan helt, en del lekredskap fick vara kvar och bilda en större lekplats precis öster om Stael von Holsteinsväg samt även lekhuset fick vara kvar.

Situationsplan för Kv. Landskanslisten 1 från 1986 visar en fortsatt radering av slänterna i parkens östra del, vilket bidrog till att entrén från Adlerfelts väg blev tydligare. Besökare leddes nu direkt in i parkområdet och behövde således inte gå runt grässlänterna för att komma in. *Översiktsplan för Kv. Landskamreraren 6* från 1986 visar att en omprojektering gjordes även för att försöka förbättra entrén vid Västra Kattarpsvägen, i form av en cirkulär torgbildning med smågatsten som underlag vilket skulle förstärka entrén. Den sida av torgbildningen som vätter ut mot Västra Kattarpsvägen kantades av upphöjda planteringskärl med större enskilda buskar planterade i ett lägre buskage, vilket bidrog till att skapa en skärmeffekt mot vägen. Även några träd planterades mitt på den cirkulära ytan, vilka kantades av bänkar. Den enda gångvägen in i området, från parkens västliga delar, kompletterades även med två diagonala gångvägar.

Huvudsaklig satsning på aktivitetsytor

Stora satsningar på aktiviteter gjordes på innergårdarna vilket *Befintliga förhållanden över Kv. Landskamreraren 7* från 1983 visar. Diverse aktiviteter såsom schack, golf, croquet, badminton och hockey integrerades och koncentrerades till gårdarna. Satsningar gjordes även på odlingslotter som var belägna på baksidan, i anslutning till huset. Innergården skulle gärna motsvara olika åldersgruppers krav på den närmaste utemiljön, därav omväxlades verksamhetszoner med avkopplingszoner (Wittstrand, 1980).

Situationsplan över Kv. Landskanslisten 1 från 1985 visar också att scenen som var placerad centralt i parken fick en ny skepnad i vit kulör. Även de befintliga läktarna kompletterades, och en

Figur 15-16. Under miljöförbättringarna gjordes stora satsningar på markbeläggningsen i området särskilt vid entréer och sittplatser. MKB:s arkiv

portal planerades i anslutning till scenområdet. Bakom scenen bröts en slänt ner och ersattes istället av sittplatser tätt omslutna av vegetation med bärbuskar samt blommande buskar. En del av de buskage som fanns planterade tätt intill läktarplatserna togs bort och ersattes av gångytor belagda med betongplattor bakom läktarna.

Färger och mönster i markbeläggningsen

Större satsningar gjordes på markbeläggningsen genom att lägga mer vikt vid detaljer vilket *Situationsplan för Landskanslisten 1* från 1986 samt *Markplaneringsplan för Kv. Landskanslisten 2* från 1987 tydligt visar. Munksten lades ut i genomtänkta mönster och låssten varvades i svart och vitt. Särskilt vid entréer och sittplatser har marken belagts med plattor som tillför nya färger och mönster (se figur 15-16). På planerna framgår även att en del av de pergolor i trä som man tio år tidigare ritat in var nertagna.

Tankarna bakom 1980-talets förändringar

Trädgården som ideal

I miljöförbättringarna under 1980-talet började utformningen av gårdarna få allt mer mjuka former. Maria Kylin (muntl.), som under denna period arbetade på *Konsulterande trädgårds- och landskapsarkitekt Lennart Trulssons projekteringskontor*, minns att Trulssons eget signum var den lilla trädgården. De normer som från början hade präglat stora delar av områdets utformning blev mindre och mindre viktiga. I syfte att ge området en mer intim karaktär efterliknades trädgårdsidealet genom att mindre platser skapades i de större rummen. Gårdarna anpassades också efter förändringar i hushållssammansättningen, vråna och uteplatserna skapades för de vuxna när antalet barn i området minskade (Hall, 1999). Varken lekhuset eller den i ordningställda bygglekplatsen, som kom till i samband med upprustningen av lekmiljön i parkens östra del 1975, användes längre (Wittstrand, 1980). Anledningen till att lekområdet försvann när Kv. Landskanslisten 1 omprojekterades, tror Kylin berodde på att antalet barn i området hade minskat samt den starka tron på trädgårdsidealet.

Gård för gård utan helhetsgrepp

I efterhand har det framgått att de organiska formerna skapade många vrår som kunde upplevas som otrygga samtidigt som det blev svårt att orientera sig och få en överblick när man rörde sig i området. Mattisson (muntl.) menar att det inte fanns någon fokus på otryggheten i området, utan genom att skapa intima rum skulle också ett socialt nät skapas och på så sätt skulle människor känna sig trygga. Växtligheten hade inte heller växt sig så stor och därför låg inte fokus på att det kunde påverka orienterbarheten

i området. I ett tidigare skede hade det redan varit svårt att orientera sig i området då allt var likartat, målet blev därför att ge varje gård en unik identitet. Beställaren hade också fokus på att skapa gemenskap på gårdarna och därför skrinlades de planer som fanns på att se över parkområdet ur ett helhetsperspektiv och istället pågick miljöförbättringarna endast gård för gård (se

Figur 17. Miljöförbättringarna i Örtagården pågick huvudsakligen på innergårdarna. MKB:s arkiv

figur 17) (Wittstrand 1980). Vidare menar Mattisson (muntl.) att hade istället ett helhetsgrepp tagits så hade möjligen frågan med överblickbarhet och möjlighet till att orientera sig aktualiserats. Att buskage planterades intill gångtunneln, som sedan tidigare var väldigt svår att få överblick i var inget det lades någon större notis

vid. Trygghetsaspekten var inte något aktuellt ämne då. Även Swärd (muntl.) betonar att samhället såg ur socialt perspektiv annorlunda ut då, det fanns inte samma problem med otrygghet då som nu.

Skydd mot trafiken

Att entrén från Västra Kattarpsvägen redan från början varit otydlig och i en senare omprojektering utformades så att den vände ryggen mot vägen, menar Swärd (muntl.) var ett stort misstag. Planen visar tydligt att fokus låg på insidan och ingen större vikt lades vid att människor kunde komma utifrån och in i området. Mattisson (muntl.) menar att troligen fanns fortfarande trafikplaneringen till stor del med i omgestaltningen. Platsen skulle avskärmas från den trafikerade vägen och på så sätt separera bilen från den miljö som var anpassad för fotgängare och cyklister.

Material och mönster för den lilla skalan

Anledningen till att man under 1980-talet gjorde större satsningar på markbeläggningen berodde på att det under 80-talet fanns ett betydligt större utbud av markmaterial än tidigare. Satsningarna gjordes genom att till exempel platsbildningar markerades med en markbeläggning samt gångstråken med en annan typ av underlag (Kylin, muntl.). Även beställaren prioriterade nu estetik allt mer. Exempelvis fanns kunskap om att asfalten bildade fula lapptäcken vid lagning. Givetvis valdes markmaterial ur slitagesynpunkt, men natursten som är väldigt hållbart var uteslutet rent kostnadsmässigt (Mattisson, muntl.). Att många pergolor i trä som förts in under 70-talet försvann, menar Swärd (muntl.) var på grund av att trämaterial var dyrt att underhålla eftersom det regelbundet bör målas eller inoljas för att bibehållas. Möjligtvis fanns en för stark

tilltro på småskaligheten, men troligtvis hade det inte fungerat i ett storskaligt område. Även Kylin (muntl.) menar att kanske blev det för svårt att sköta de delar av området där trädgårdsskalan förts in, eftersom om de inte hålls efter så förstörs det i den stora skalan.

Avsaknad av belysningsplanering

Att gångvägarna var upplysta men inte omgivningen, menar Mattisson (muntl.) inte är så konstigt, beroende på att belysningsutbudet var begränsat. Exempelvis fanns inte markbelysning vid denna tidpunkt. Placerades extra belysning ut skedde det främst vid till exempel sittplatser eller för att göra mötespunkter såsom lekplatser mer tydliga. Belysningsfrågan är en inriktning som har uppmärksammats allt mer under de senaste tio åren (Kylin, muntl.).

Utvecklingen under 1990-talet och tankarna bakom förändringarna

Övervuxen vegetation ledde till utglesning

Under 1990-talet skedde inga större förändringar, utan de miljöförbättringar som gjordes under 1970- och 80-talet är identiska med det som finns kvar idag. På *Inventering av Landskanslisten 1 & 2* från 1992 syns att en del träd och buskar har utglesats. Enligt Larsson (muntl.) nyttjades parkytan till en början mer aktivt på grund av att växtligheten inte hade hunnit växa sig tillräckligt stor och det var då mindre otryggt att röra sig inne i parkområdet. Allt eftersom åren gått har växtligheten hunnit komma i kapp bebyggelsen under 90-talet (se figur 18), vilket

har medfört att otryggheten i området har ökat och därför vill många inte vistas där. På många ställen hade de kraftigt växande buskagen tagit över såväl sittplatser som gångvägar och det var igenväxt. Träd och buskar som hade planterats in i riklig mängd vid miljöförbättringarna, för att skapa mindre rum samt fungera vindskyddande, hade under åren i många fall vuxit sig så kraftiga att utglesning behövdes för att bibehålla önskvärd genomsikt och solighet (Hall, 1999). MKB har under senare delen av 90-talet och in på 2000-talet satsat rejält på området för att klara tryggheten och därför rensat bort mycket av buskagen (Larsson, muntl.). *Inventering av Landskanslisten 1 & 2* från 1992 visar också att den stora lekplatsen öster om Stael von Holsteins väg reducerades och ersattes istället av gräsytor.

Figur 18. Bilden är tagen under 1990-talet och visar träscenen som än idag finns kvar i parken. Vegetationen har vuxit sig kraftig på många ställen vilket tydligt syns i omgivningen. MKB:s arkiv

I detta kapitel redogör jag för de aspekter som jag har valt att fokusera på och som jag vid besök på platsen samt utifrån resultatet i den empiriska undersökningen (föregående kapitel) funnit vara mest angelägna att analysera och fördjupa mig i genom att koppla till den kunskap som finns idag inom varje gebit. Detta gör det möjligt att ytterligare förstå tankarna bakom utvecklingen av området samt bidrar även till att skapa en förståelse för att även ny kunskap erfordras i den framtida utformningen av området. Aspekterna är trygghet, ljussättning, lekmiljö samt identitet. Detta kapitel fungerar som ett gestaltningsunderlag, och som vägledning för den landskapsarkitekt som ska utveckla gestaltningsförslaget och även i projekteringen av området.

PLATSEN SETT UR TRYGGHETSPERSPEKTIV

Efter att ha studerat platsens fysiska utveckling samt tankarna bakom är det tydligt att trygghetsaspekten aldrig har varit ett ämne som funnits med varken i planeringen av utemiljön från början eller vid de olika miljöförbättringarna av Örtagården. När området byggdes var otrygghet inte en aspekt man direkt reflekterade över eftersom det då inte var något större problem i samhället. Under miljöförbättringarna blev det tyngre fokus på att enbart skapa en fungerande utemiljö som kunde bidra till ökad aktivitet och därför hade inte trygghetsaspekten uppmärksammats. Idag ser vårt samhälle betydligt annorlunda ut än tidigare och därför blir det av stor vikt att ha med trygghetsaspekten vid omgestaltningen av utemiljön. Planeringen, den byggda miljön och den valda markanvändningen påverkar i stor utsträckning möjligheterna för möten i staden. Trygghet har en avgörande betydelse för att

skapa goda möten. Att känna sig trygg är viktigt därför att det handlar om människors reella tillgång till den offentliga miljön. Det är viktigt att staden lockar människor att vilja ta del av det offentliga rummet i syfte att motverka tomheten som präglar många platser.

Upplevd risk eller reell risk

Idag har det blivit allt vanligare med grövre brott såsom misshandel, rån, grova stölder och narkotikabrott (Birgersson, 1998). Birgersson (1998) menar att det kanske är just denna utveckling av brott som bidrar till att fler människor känner sig otrygga och rädda för att bli utsatta för brott såväl i bostadsområden som i stadsmiljöer. Det är viktigt att skilja på brott och rädsla för att bli utsatt för dessa. Rädsla fungerar mer subjektivt och behöver inte stämma överens med den faktiska risken. Graden av rädsla påverkas i hög grad av den allmänna tryggheten i samhället och av de villkor som människor lever under. Andersson (2005) anser att huruvida risken att bli utsatt för brott är upplevd eller reell är ganska ointressant. Det är viktigt att ta denna rädsla på allvar då det kan få konsekvenser för hur människor rör sig i det offentliga rummet. Upplevelser av otrygghet påverkar användningen av det offentliga rummet och kan fungera begränsande för rörligheten eftersom människor vill undvika att bli utsatta för brott.

Rädslans följder

Den allvarigaste konsekvensen av rädsla är att staden i realiteten blir otillgänglig och att vissa offentliga platser undviks helt främst under dygnets mörka timmar. Andersson (2005) påpekar att de

som upplever rädsla väljer att ändra sina vanor och det kan i sin tur leda till att de stannar inomhus i större utsträckning. När de går ut väljer de ofta den mest rationella vägen för att utevistelsen ska bli så trygg och kort som möjligt. Parker och gångtunnlar är platser som ofta undviks. Att människor väljer att stanna inomhus skapar en ond cirkel genom att det offentliga rummet avfolkas, vilket i sin tur får konsekvensen att ännu färre människor vågar vistas där (Birgersson, 1998).

Kvinnor undviker i högre grad än män de platser som upplevs som farliga. Kvinnor väljer också att ta till skyddsåtgärder som till exempel att utrusta sig med en nyckelknippa, pepparspray eller att inte vara alltför olämpligt klädd, allt i syfte att undvika att bli utsatt. Rädsla är ett fenomen som påverkar många människors dagliga vanor. Undvikande av vissa platser kan bli rutin och kraftigt begränsa vardagslivet. Därför är det viktigt att ta känslan av rädsla och otrygghet på största allvar. (Andersson, 2005)

Struktur som skapar trygghet

Förortsmiljön präglas ofta av grönska och fria ytor, vilket kan skapa en mörk och tom miljö på kvällen. Parker och grönytor är dock viktiga för stadsmiljön, de är både nödvändiga och önskvärda. Birgersson (1998) menar att kvällstid däremot kan många uppleva otrygghet i parker och gröna områden. Man känner kanske att det inte finns någon i närheten som kan hjälpa till om något skulle hända. I ett område som Örtagården, där det är stora avstånd mellan de höga husen och där husen vänder gavlarna mot parkområdet och inga fönster är riktade mot platsen, blir det av stor vikt att ha med trygghetsaspekten i den framtida planeringen

av området. Parkens utformning har stor betydelse för upplevelsen av trivsel och trygghet. De strikt geometriska mönstren och siktlinjerna som parkområdet präglades av från början bidrog på ett sätt till en god orienterbarhet. Listerborn (2000) påpekar att för att ges möjlighet till att orientera sig och kunna känna sig trygg är det viktigt att kunna avläsa hur man tar sig från en punkt till en annan punkt. För att få en uppfattning om vilken väg man ska ta är goda siktlinjer av stor betydelse. Grundtanken med platsens utformning, sett ur ett orienteringsperspektiv, var alltså på ett sätt god, däremot påverkade den alltför mycket vilken väg människor valde att gå. Den likartade utformningen bidrog inte direkt till orienterbarheten, utan förvirrade snarare eftersom områdets olika delar ingav samma uttryck.

Under miljöförbättringarna lades mer fokus på att arbeta med medmänsklighet genom att föra in mjukare former i området. Resultatet blev ofta att de extrema organiska formerna bidrog till att skapa vrår som kunde upplevas som otrygga samtidigt som områdets orienterbarhet försämrades och det blev svårt att få en överblick av området. Enligt Listerborn (2000) är vinklar och vrår väldigt negativt för överblickbarheten. Att låta människan få ta mer plats för att skapa mer aktivitet var ett positivt steg i utvecklingen av området, men dessvärre fick det ta överhand och andra viktiga aspekter glömdes då bort. Ett tillvägagångssätt kan möjligen vara att ta tillvara på grundstommen, men modellera om den och mjuka upp den. Vilket också skedde i början av miljöförbättringarna. På så sätt hade överblickbarheten och orienteringen blivit bättre i området och därmed också tryggheten ökat.

Placering av vegetation

Komplettering av växtmaterialet i både variation och täthet, för att komma tillrätta med den påvra miljön, pågick flitigt under de olika miljöförbättringarna. I efterhand har det blivit tydligt att stora delar av den vegetation som planterades in tagit över och också bidragit till att parkområdet blivit väldigt svårt att överblicka med bland annat många skymmande buskage. Buskagen placerades även gärna intill gångvägarna. Birgersson (1998) menar att för att öka tryggheten och reducera eventuella brott i parker och andra grönområden kan platser utformas så att gångvägar och omgivning är lätta att överblicka. Vägen och gångtrafikanten kan göras synlig för omgivningen. Placering av buskage och annat som kan fungera skymmande kan undvikas för nära gångvägar. I parkområdet är det kanske inte nödvändigt att ha överblick överallt. Tryggheten på huvudgångstråken kan öka genom att vegetation placeras en bit ifrån gångvägen. Däremot kan vegetation möjligen placeras längs med mindre stråk, vilka kanske inte nyttjas kvällstid. På detta sätt skapas även variation i området. På våra breddgrader där det ofta under den mörka årstiden mörknar redan under sen eftermiddag, är det av stor betydelse att de offentliga rummen blir tillgängliga även efter att mörkret infallit. Genom att fler människor väljer att röra sig genom parken skapas en trygg miljö även under denna del av dygnet.

Entrén från Västra Kattarpsvägen har redan från början varit otydlig. I en senare omprojektering utformades den så att den ”vände ryggen” mot vägen, detta genom att den del av den cirkulära ytan som gränsar mot gaturummet ramades in med lägre samt större buskage (se figur 19). Man lade alltså ingen större vikt vid att människor kunde komma utifrån området. Utformningen

Figur 19. Entrén vid Västra Kattarpsvägen vänder ryggen mot vägen och har en dålig kontakt med omgivningen.

av en parkentré har betydelse för dess kontakt med omgivningen, genom att skapa en inbjudande entré kan fler människor lockas till platsen vilket i sin tur påverkar tryggheten och säkerheten (Birgersson, 1998). Att ta bort buskagen och istället utforma entrén så att den öppnar upp och fungerar inbjudande vore mer till platsens fördel.

Privat och offentligt

När parkområdet från början utformades ur ett helhetsperspektiv skapade slänterna mindre rum i det stora parkrummet samt bidrog till att delvis ge innergårdarna en mer privat zon. När området sedan gjordes om bröts dessa ner bit för bit och innergårdarna fick

allt mer styra utformningen av parkdelen. Detta har bidragit till att det idag inte finns någon klar gräns mellan gårdarna och parkytan och det är svårt att se parkrummets form (se figur 20). Enligt Birgersson (1998) kan den omedelbara kontakten mellan det privata och det offentliga rummet bland annat uppmuntra till ökad brottslighet. Storskaligheten och de otydliga gränserna mellan de fysiska rummen berättar inte för främlingar och besökare om de gällande ansvarsförhållandena. De otydliga gränserna kan minska möjligheten för de boende att känna tillhörighet till ett bestämt område. Samtidigt kan det försvåra för de boende att etablera sociala nätverk när de inte känner igen varandra samt även minska deras beredskap att ta ett gemensamt ansvar.

Figur 20. Örtagårdsparken har ingen tydlig form. Det finns ingen klar gräns mellan parkområdet och innergårdarna.

Slänterna som från början dominerade stora delar av parkområdet är kanske inte den optimala lösningen för att skapa avskildhet. Däremot visar de hur viktigt det är att se parken som en helhet för att på så sätt skapa tydliga gränser mellan det mer privata och offentliga rummen samt för att ge parkrummet en tydligare form. Birgersson (1998) påpekar också att genom att göra en uppdelning i mer eller mindre privata och offentliga zoner kan det signalera var olika personer har rätt att uppehålla sig samt bidra till att utveckla sociala nätverk genom att människor kommer närmre varandra.

Integrera framför separera

Aktiviteter

Funktionsuppdelningen var tydlig i området från början och gick igenom allt från trafikplanering till småbarnslek, allt efter dåtidens ideal. Ytorna samt olika funktioner avskärmades gärna från varandra med vegetation. Ett svar på funktionsuppdelningen kom när försök gjordes under de olika miljöförbättringarna för att försöka integrera aktiviteter, vilket var en väldigt positiv utveckling för området. Gehl (1996) menar att människor och aktiviteter drar till sig fler människor och skapar fler aktiviteter. Människor vill kunna se andra och vad som pågår. Att integrera funktioner istället för att separera dem, skapar möjlighet för människor att verka tillsammans och inbjudas till att stimulera och inspirera varandra. Barn och vuxna kan få möjlighet till att fungera parallellt eller tillsammans. Idag är de aktiviteter som finns att tillgå i parkområdet ganska utspridda och en del av dem ligger till viss del lite i skymundan. I Örtagården är det därför av stor betydelse att försöka skapa en struktur som integrerar

funktioner och aktiviteter vilket ger trygghet och vidare kan ge upphov till spontana möten. Kanske skulle det vara ett bra sätt att samla funktionerna, men även placera aktiviteter längs med kommunikationsstråken, eftersom det passerar många människor som kan lockas till att ta del och vara med i de pågående händelserna.

Trafik

Som ovan nämnts gick funktionsuppdelningen igen även i trafikplaneringen. Framträdande blev trafiksepareringen där man planerade att bilar skulle vara för sig och gång- och cykeltrafikanter för sig. Detta bidrog ofta till att gångtunnlar blev ett vanligt förekommande problem i förortsmiljöer, vilket även är fallet i Örtagården. Det har inte funnits någon större fokus på gångtunneln, som är belägen i korsningen mellan Hårds väg och Stael von Holsteins väg, i de olika omprojekteringarna. Denna har snarare glömts bort och stora buskage har planerats in längs med gång- och cykelvägen som leder ner i tunneln (se figur 21). Listerborn (2000) anser att en gångtunnel är idag ofta en symbol för otrygghet. Otryggheten kan bero på att tunneln upplevs som långa och mörka, ibland har de en krökning som hindrar sikten framåt samt att det är lågt i tak och de är smala. Det är också skrämmande att inte se vad som väntar när man kommer ut ur tunneln. Ofta tar människor hellre en risk att gå över en hårt trafikerad väg än att gå genom den otrygga tunneln (Birgersson, 1998). Biltrafiken vid Hårds väg är inte så pass frekvent att en gångtunnel är nödvändig. Därför borde kanske en lösning i markplan vara till områdets fördel framför den planskilda korsningen som idag upplevs som väldigt otrygg. Birgersson (1998) påpekar också att för att kunna uppnå ökad trygghet ska helst lösningar som innebär gångtunnel under

väg undvikas. Istället kan de ersättas av en lösning i marknivå.

Figur 21. Gångtunneln är en otrygghet i området med stora buskage planterade tätt in på gångvägen.

LJUSETS ROLL I ÖRTAGÅRDEN

I samtalen med projektörerna blev det ganska klart att belysningsplanering är en av de aspekter som aldrig har tagits med i de olika omprojekteringarna av Örtagården. Det framgick även att ljusdesign och belysningsplanering är en relativt ny inriktning som kommit i fokus mer och mer under de senaste tio åren. Belysning är viktigt för hur vi upplever vår omgivning och hjälper oss förstå hur rummet är uppbyggt. Dålig belysning i kombination med tomma platser, brist på siktlinjer samt att inte vara synlig för andra bidrar till att skapa otrygga miljöer. En god belysningsplanering med ljussättning på rätt sätt och på rätt plats kan förhindra känslan av otrygghet. Det kan även bidra till att göra stadsrummet mer attraktivt att uppehålla sig i, vilket i sin tur bidrar till mer levande stadsrum och folkliv. Belysning kan också förlänga dygnet, vilket innebär att mer aktivitet och rörelse skapas även under kvälls- och nattetid. Alla dessa nya kunskaper gör det lättare att förstå att en bra ljussättning kan skapa trygghet samt kan bidra till ökade möten mellan människor.

Tydliggöra rummet

Ljuset har stor betydelse för vår rumsuppfattning. Ljuset beskriver eller gestaltar rummet genom att dess olika ytor belyses. Kontrasten mellan ljus och skugga har en avgörande inverkan på vår ljusupplevelse. Skuggorna hjälper oss att uppfatta form. Små skuggor har också stor betydelse då de beskriver materialets textur. När betraktaren står i en annan vinkel än den vinkel ljuset faller ifrån då framgår textur tydligt och betraktaren upplever föremålet som tredimensionellt. Olika ytor och material har också

olika ljusstrålning, deras reflektionsegenskaper påverkas av vilken textur de har och hur pass mörka de är. (Ejhed & Liljefors, 1990)

Orientering

Som tidigare nämnts finns det ingen klar gräns mellan innergårdarna och parkrummet i Örtagården, vilket är förvirrande eftersom man inte vet om man befinner sig i den mer privata zonen eller i den offentliga zonen. Enligt Hollands (1997) kan mönster bidra till att skapa orientering. Enkla och lätt avläsbara mönster används ofta inom trafikplaneringen, så kallad visuell ledning, för att hjälpa oss visa vart vägen går. Ljus längs med till exempel en gång- och cykelväg ökar tryggheten och man kan också få en överblick och information om rummets början, avslutning, riktningar och avstånd (Lennox Moyer, 2005). Vi får veta var vi befinner oss och vart vi är på väg. Borg (2000) påpekar att visuell ledning också kan användas för att markera formen på ett stadsrum eller för att skilja olika typer av rum ifrån varandra, och genom detta förbättras orienterbarheten. Parkrummets form skulle kunna förstärkas och göras tydligare kvälls- och nattetid genom exempelvis belysning av gavlarna på de höga skivhusen. Orienteringen på platsen skulle också kunna förbättras genom att inte enbart ljussätta gångstråken, utan även omgivningen i parkområdet.

Orienterbarhet och överblickbarhet

När belysningsplaneringen gjordes för området i slutet på 1960-talet var utbudet på armaturer begränsat. Till exempel hade inte markbelysningen debuterat på marknaden. Det är också tydligt utifrån vad planer samt även vad dagens situation visar att

huvudsakligen är det gång- och cykelvägarna i parkområdet som har blivit ljussatta (se figur 22). Som ovan nämnts är belysning som bidrar till att förstärka rummets form och som visar rörelseriktningen positivt. Detta kan i sin tur även bidra till att skapa en plats som upplevs som trygg genom att man vet var man är och vart man är på väg. Enligt Lennox Moyer (2005) är det inte enbart av stor vikt att belysa gångvägar, utan även omgivningen längs med gångvägarna, vilket ger gångtrafikanten möjlighet till att överblicka sin omgivning. Genom att belysa omgivningen skapar man mindre kontrast mellan de mörka och ljusa rummen, vilket bidrar till att den gående slipper uppleva ljuset som en kompakt vägg där vad som helst kan gömma sig bakom. Därför är

Figur 22. Huvudsakligen har gång- och cykelvägarna i området blivit ljussatta. Ingen större fokus har lagt på att belysa parkens omgivning.

det viktigt att satsa just på ljussättning som kan bidra till att öka orienterbarheten och överblickbarheten i parkdelen även nattetid. Detta kan dels göras genom att, som ovan nämnts, ljussätta fasaderna i området, men även genom att använda andra element som hjälpmedel.

Platsens element som hjälpmedel

Växtlighet

Lennox Moyer (2005) menar att genom att belysa växtlighet och på så sätt använda dess reflekterande förmåga kan man öka tryggheten på en plats. Genom olika tekniker kan växter belysas och genom ljussättningen bestäms uttrycket växten ska få. Växten kan till exempel ge uttryck för den karaktär den har dagtid eller få ett helt nytt uttryck nattetid. Därför är det viktigt att ha växtens egenskaper i åtanke. Växter förändras ständigt från årstid till årstid och från år till år, därför är det av stor betydelse att ljussättningen redan från början anpassas till dessa förändringar. Således är det viktigt att tänka på växtens karaktärsdrag och fysiska egenskaper.

Vatten

Även vatten har som bekant en reflekterande förmåga. Vid ljussättning av vatten kan ljuskällan antingen placeras under eller över vattnet. Genom att belysa vatten underifrån uppstår spännande, dramatiska effekter som till exempel glödande fontäner som reser sig mot himlen. Belysning som placeras under vatten är betydligt dyrare än belysning som placeras över vatten. Placeras ljuskällan över vattnet är det även lättare att installera vilket håller

nere underhållskostnaderna. Går en lampa till exempel sönder är den lätt att byta ut. Effekterna är dock ofta mindre dramatiska än om vattnet belyses underifrån. (Lennox Moyer, 2005)

Markmaterial

Valet av markmaterial kan också bidra till en plats ljussättning. Både markmaterialens mörkhetsgrad och textur påverkar dess reflektionsegenskaper. Ytor med olika mörkhetsgrad behöver också olika mycket ljus. Till exempel reflekterar en mörk platta betydligt mindre ljus än vad en ljus platta gör. Genom att kombinera rätt ljuskälla med rätt markmaterial kan känslan av trygghet öka. (Lennox Moyer, 2005)

Marknadsföring

Entréerna till parkområdet har från början varit otydliga. De bidrar inte direkt till att locka människor in i området, utan vänder istället ryggen mot potentiella besökare. Viss armatur har placerats vid entrén till Västra Kattarpsvägen som markerar platsen (se figur 23). Cassidy (1988) påpekar att genom att använda ljus med en något annan färgton kan spännande effekter skapas på en plats som till exempel markerar en ankomst. Genom att skapa dessa välkomnande entrézoner kan besökare lockas och ledas in i ett område. Kvälls- och nattetid skulle en ljussättning på parkområdets entréer, dels kunna markera var platsens huvudentréer är belägna dels bidra till att locka besökare till parken även efter mörkrets infall.

Ljussättning kräver givetvis bra utrustning. Kanske kan det tyckas vara svårt att föra in dyra och känsliga armaturer i ett

slitageutsatt område som Örtagården, där det är viktigt att man ser till robustheten. Men genom en medveten ljussättning ökar tryggheten i området och på så sätt lockas fler besökare till området. Mer aktivitet och rörelse innebär att vandalismen i området minskar.

Atmosfär

Funktionsuppdelningen präglade stora delar av parkområdet från början och ytorna avskärmades

gärna från varandra med vegetation. Idag syns fortfarande

spår av detta i vissa delar av området. Enligt Bell (1987) kan ljus skapa sammanhang mellan platser eller få dem att upplevas som åtskilda. Genom att tänka i sekvenser vid belysningsplanering kan man också skapa spännande övergångar från ett rum till ett annat rum. Genom att integrera olika funktioner, istället för att separera dem med vegetation skapas mer aktivitet i Örtagården. De olika funktionerna kan istället ljussättas på olika sätt och med olika typer av armatur, för att markera övergångar.

Lennox Moyer (2005) anser att ljus kan bidra till att skapa olika typer av atmosfär och stämning i olika rum eller funktioner. Ljus kan väcka förväntansfullhet, drama, mystik och romantik. Genom belysningsplaneringen kan man styra hur en person ska känna sig

Figur 23. Armaturer som markerar entrén vid Västra Kattarpsvägen.

när denne befinner sig i rummet: är platsen till för vila eller för aktivitet och rörelse. Generellt kräver ett rum som är till för rörelse mer ljus än ett rum som är anpassat för vila (Borg, 2000).

BARNENS LEKMILJÖ

Kunskapen om lek utvecklades, vilket avspeglades i miljöförbättringarna i Örtagården under 1970- och 80-talen. Normerna, som tidigare styrde vilket avstånd barnet skulle ha till sin sandlåda, hade inte längre lika stor betydelse. Istället lades större vikt vid hur barn leker och hur barn tänker. I Örtagården idag bor många barn och ungdomar, hela femtio procent av de boende är under 18 år. Barns val av platser styrs ofta av deras önskan att träffa på andra barn. Därför är det viktigt att ta hänsyn till barnens behov i området för att kunna skapa de platser som lockar till sig just barn. Viktigt är också att skapa platser som ökar barns kreativitet och utveckling. Även barn vill kunna få möjlighet till att mötas, leka och inspirera varandra.

Utemiljöns betydelse för barnet

Forskning har visat att barn lär sig snabbare och lättare genom leken. Leken är såväl ett upptäckande som ett utforskande av alla de möjligheter som verkligheten och det inre livet erbjuder. När barn får vistas utomhus stärks deras sociala och emotionella utveckling (Grahm et. al, 2000). Mårtensson (2004) har i sin forskning om barns lek visat att leken ofta blir mer fysisk utomhus. Utomhus kan barn röra sig fritt mellan olika behov och på så sätt komma i

kapp med sig själva och bearbeta nya intryck. Grahm et. al (2000) menar att utformningen av den fysiska miljön där barnen leker är en bidragande faktor. Eftersom barn inte har tillgång till det abstrakta tänkandet som en vuxen har, är det i hög grad beroende av den konkreta, fysiska omgivningen. I exempelvis en miljö med naturinslag ges barn möjlighet till att stimulera sina sinnen utan att den tar över uppmärksamheten. Eftersom naturen inte är uttänkt för ett speciellt syfte kan barnen lätt använda sin egen kreativitet och omforma den efter sina behov. En utemiljö med inslag av natur erbjuder också en variation som inspirerar till nya lekar. Forskning har visat att till exempel skolgårdar som innehåller någon typ av naturinslag skapar fler lekaktiviteter.

Att öppna upp och integrera

Funktionsuppdelningen i Örtagården bidrog till att de lekytor som fanns ofta var strikt ordnade och visade tydligt vad de skulle användas till. Sanden skulle helst hållas i sandlådan och bollspel skulle ske på gräsplanen. Enligt Grahm et. al (2000) kan detta bidra till att det även blir ordning och reda i leken, vilket är hämmande för barns kreativitet. Ytterligare en konsekvens är att det blir svårt för barnen att känna kontinuitet i sitt lekande. Genom att leken däremot ges möjlighet att vara över en tid och inte behöver plockas undan, erbjuder barnen möjlighet att länka samman gårdagen med morgondagen. De får något att minnas och se fram emot. Barnen behöver inte känna press från omgivningen att bete sig på ett visst sätt, utan miljön kan på så sätt anpassas till det som barns lek kräver.

Under miljöförbättringarna i Örtagården hade ny kunskap

framkommit om barns lek och man började allt mer integrera olika aktiviteter. Detta bidrog i sin tur till att fler ytor öppnades upp vilket var positivt för utvecklingen av barnens lek i området. Mårtensson (2004) framhåller att leken ofta är mer fysisk utomhus och därför är det viktigt att barn kan röra sig fritt. En öppen yta ger barn möjlighet att ta ut sina rörelser ordentligt, exempelvis att rulla runt och uppnå tillstånd av vimmelkantighet. Barnen slipper också konkurrera om plats och de störs inte heller lika mycket av varandras lek. Att öppna upp och integrera fler aktiviteter i parkområdet är alltså viktigt eftersom det bidrar till att barnens lek får ta mer plats, men det kan även bidra till att olika ytor förstärker varandra. Enligt Grahn et. al (2000) kan sambandet mellan platser ge barn möjlighet till att stå utanför leken och titta på eller att gå in och ur leken, utan att det upplevs som störande av andra. Platserna erbjuder möjlighet till att användas var för sig, men genom att de placeras nära varandra kan barnen också lockas att utveckla lekar där samverkan sker mellan platsernas karaktärer och egenskaper (Grahn et. al, 2000).

Variation för både trygghet och utmaning

Många av de lekmiljöer som i ett tidigt skede skapades i Örtagården ingav kanske trygghet, men var samtidigt väldigt förutsägbara, vilket i längden kan visa sig negativt ur leksynpunkt. Grahn et. al (2000) menar att i sådana lekmiljöer lär sig barnen ofta platsen utantill och ser därför till att skapa sina egna utmaningar, vilka ibland kan bli väldigt farliga. Neuburger (2004) anser att när utemiljön blir för standardiserad och förutsägbar kan den bli farlig därför att barn slutar tänka på vart de sätter sina fötter och då kan olyckor inträffa. Leken blir förenklad och barnen slutar tänka

Figur 24. Parkens kuperade karaktär erbjuder barnen i området en spännande miljö.

på sina rörelser. Grahn et. al (2000) påpekar att idag kan många miljöer vara prydliga och påkostade för det vuxna ögat, men barn använder inte miljön på det sättet, utan de skapar sina egna erfarenheter genom att använda sina sinnen och hela kroppen. Därför är det betydelsefullt att skapa platser som ständigt bjuder på nya överraskningar och där barn erbjuds möjlighet att skapa sina egna erfarenheter. En icke tillrättalagd miljö bjuder ständigt på utmaningar där naturliga ojämnheter i marken, stenar att klättra på och grenar att hänga i är en spännande miljö där barn ges möjlighet till att utveckla sina grovmotoriska färdigheter. Parkområdet i Örtagården var från början väldigt kuperat av slänter som dominerade platsen, dessa användes flitigt av de lite större barnen som annars var hänvisade till småbarnsleken på innergårdarna.

Dock var inte huvudsyftet med slänterna att de skulle skapa en spännande lekmiljö, men de blev väldigt betydelsefulla för de lite större barnen som genom dem gavs möjlighet att vidga sin värld och söka utmaningar. Barnen kunde använda platsen efter sina behov. En del av slänterna finns idag kvar i området (se figur 24). Mårtensson (2004) påpekar att i en kuperad terräng ges barn möjlighet till att rulla ner från nivåskillnader och farten som skapas när de springer eller cyklar ner är en attraktivitet i sig.

Lekplatsens roll

Under miljöförbättringarna i Örtagården gjordes en stor satsning på utrustning i parkdelen och en stor lekplats med alla möjliga typer av lekredskap kom till. Mårtensson (2004) anser att klätterredskap, gungor samt andra typer av lekredskap har tydliga funktioner och uppmuntrar inte direkt till den spontana leken. Vegetation har däremot ingen förutbestämd funktion, utan stimulerar barn till att använda sin fantasi. Enligt Mårtensson (2004) skapar lekmiljöer av mer naturlig karaktär spänning samtidigt som det bidrar till ro för barnen. Barn föredrar att uppehålla sig längre tid i denna typ av miljöer. Upprustningen av lekmiljön i parkdelen var kanske inte direkt en satsning på ett lekområde med naturlig karaktär. Däremot gjordes försök till att skapa en mer spännande lekmiljö genom att använda vegetation som rumsavgränsare intill lekområdet och grönskan blev till ett inslag i barnens lek.

Den del av lekplatsen som finns kvar idag med gungor och linbana, kan kanske till viss del betraktas som en ordnad miljö, men den fungerar även som en viktig mötesplats för barnen i området (se figur 25). Gehl (1996) menar att lekplatsen har en viktig funktion

Figur 25. Den del av lekplatsen som finns kvar idag fungerar som en viktig mötesplats för barnen i området.

för barn, den fungerar som en första anhalt i barnens utomhusliv dit de kan gå för att träffa andra barn. Den fungerar även som en mötesplats, en utgångspunkt för vidare lek. Därför är det viktigt att lekplatsen uppfattas som en plats för just barn och att den kan upprätthålla ett intresse under en kortare stund så att barnen hinner samlas. Enligt Neuburger (2004) är lekplatsen också viktig ur trygghetsaspekt, här kan barnen känna sig trygga och säkra samtidigt som de kan känna att det är ett ställe där de får ta plats. Viktigt är dock att det också finns tillräckligt med utrymme för barnens självständighet. Lekplatsen i parkområdet kan utvecklas och förstärka omgivningen genom inslag av naturplanteringar.

Egna rum och platsskapande

Att alltid vistas i grupp kan vara påfrestande. Ibland behöver man komma ifrån en stund för att få möjlighet till att vara för sig själv, för att vila och för att hämta kraft. Det är då viktigt att det finns avskilda rumsbildningar och vrår som är fria från störningar utifrån (Grahn et. al, 2000). Under de första åren i Örtagården fanns inte vrår där barnen kunde få vara i fred och hämta kraft. Under miljöförbättringarna tillkom dock många vrår och smårum genom att man förde in rumsbildande vegetation, men ofta var de mest avsedda för sittplatser, där vuxna kunde koppla av en stund. Enligt Norén-Björn (1995) kan många avancerade och väl utvecklade lekar uppstå om utformningen svarar till barns behov att få möjlighet till att leka ostört. När barn ständigt tvingas vara sociala kan onödiga konflikter uppstå. Grahn et. al (2000) menar också att om barn får möjlighet att vila då kan de hämta kraft för att senare vara tillsammans.

Genom att föra in mer vegetation i anslutning till lekmiljön i Örtagården ges barnen möjlighet till att röja och skapa sina egna rum och på så sätt få tid för sig själv. Möjlighet till skapande och användande av egna platser är också viktigt för barnets utveckling, då tränas barnet i självständighet och hantering av omvärlden på egen hand (Grahn et. al, 2000). Maria Kylin (2004) skriver i sin avhandling *Från koja till plan* att barns skapande av kojor är ett sätt att skapa sin egen plats som är full av betydelse, kopplad till speciella lekar och aktiviteter. I kojor är hemligheten och den egna sociala kontrollen av stor betydelse.

Möjlighet att greja med löst material

Kojor hittar man ofta i buskar, vilka fungerar insynsskyddande samt skyddar mot väder och vind. I buskarna finns också löst material som är positivt för barns lek (Lenninger & Olsson, 2006). När kunskapen om barns lek utvecklades under 1970-talet, användes denna kunskap i samband med upprustningen av lekmiljön i Örtagården, till exempel att vegetationen kunde ha en pedagogisk funktion. Genom att föra in blommande buskar, bärbuskar, lövfällande träd samt växtmaterial som visade årstidernas skiftningar kunde också barnen i området få möjlighet till att lära sig om naturen. Detta är ett betydelsefullt inslag i Örtagårdens utemiljö, vilket ger barnen möjlighet till att greja med småkryp, pinnar, barr, kottar och löv, vilket säkerligen fångslar och fascinerar dem. Lenninger & Olsson (2006) påpekar att tillgången på naturmaterial gör också att barnen slipper konkurrera om dessa resurser, eftersom det ofta finns mycket att tillgå. Möjligheten att välja ger också fantasin ett större spelrum, då barnen mentalt inte behöver försöka förstå ett föremåls givna betydelse när de vill kunna använda det i ett annat sammanhang än det förutbestämda (Grahn et. al, 2000). Lenninger & Olsson (2006) påpekar också att i naturmiljön blir det mindre konflikter mellan barn och vuxna, eftersom barnen inte har samma krav på sig att det ska vara snyggt och städat. Lekarna förändras och förnyas genom att man har möjlighet att förflytta sig som man vill, men även genom utbudet på löst material. Dessa faktorer hjälper till att hålla samman leken.

IDENTITET

I samtalen med projektörerna blev det tydligt att när Örtagården byggdes gjordes växt- och materialvalen främst med hänsyn till skötselbehov och slitage. Större satsningar gjordes under miljöförbättringarna och en större variation fördes in i området. Det bor idag många människor i Örtagården och slitaget på utemiljön är därför stort. I en park är vegetationen ett viktigt element. Om det upplevs som skräpigt kan det få besökare att känna sig otrygga och inge känslan att vad som helst kan hända. Om den fysiska miljön upplevs som förfallen, skapar detta otrygghet. Rum som är vackra, logiska och välkomnande ger de förutsättningar som krävs för att skapa möten mellan människor. Genom kloka val finns möjlighet att påverka stämning och händelser på en plats. Till exempel kan markbeläggningen ha en stor betydelse genom att förmedla en logik som gör att vi upplever markutformningen som en helhet samt välkomnande.

Mönster för rörelse och målpunkter

Under 1980-talet i de senare miljöförbättringarna gjordes större satsningar på markbeläggningen genom att lägga ökad vikt vid mönster och detaljer (se figur 26). Det fanns ett betydligt större utbud på material och beställaren prioriterade allt mer estetiken. Hårde (2008) påpekar att utformningen av stadens golv samt materialval påverkar oss både medvetet och omedvetet. Det ger oss en estetisk upplevelse, men fungerar också som stöd för vår orientering samt är en del av stadens arkitektoniska helhet. I Örtagården är det av stor betydelse att ta tillvara på de tankar som fanns under 1980-talet att satsa på detaljer. Dock är det även

Figur 26. Under miljöförbättringarna gjordes stora satsningar på markbeläggningen i området vilket syns än idag.

viktigt att se över helhetsintrycket av materialen i parkområdet. Detta för att dels öka orienteringen samt öka upplevelsen av parken som en helhet.

Gångstråk

I den östra delen av parkområdet markerades gångstråken ofta med en typ av beläggning. Längs med stråken finns mindre platsbildningar, antingen i syfte att kunna slå sig ner eller till exempel där flera gångvägar möts. I den andra delen av parkområdet gjordes däremot inga större satsningar. Gehl (1996) anser att det är viktigt att stråk sammanlänkas med en målpunkt till exempel ett torg eller någon annan viktig plats. Det är nämligen målpunkten som skapar rörelsen. Av stor betydelse är även att stråket har små

mål där det ges möjlighet till att stanna till en stund för att sitta, stå eller vänta, för korta eller längre samtal. Nilsson (1998) påpekar att beläggningen kan bidra till att visa detta, dels föra vidare och dels stanna upp. Även Hårde (2008) menar att med hjälp av markbeläggningen kan man markera riktningen och leda rörelsen på stråket. Därför är det av stor betydelse att se över materialvalen i hela parkområdet idag. I avsikt att markera gångstråk samt för att skapa platsbildningar längs med gångstråken, vilket i sin tur bidrar till att ge parken en mer sammanhållen upplevelse samt även förstärka orienterbarheten i området.

Platsbildningar

Beläggningen spelar en betydelsefull roll i platssammanhang. Den talar om för oss att vi kommit till något viktigt och något av intresse, nämligen en målpunkt. Beläggningen kan här skapa en annan känsla och sticka ut lite mer än vad omgivande beläggning gör (Nilsson, 1998). En avsevärd utveckling skedde under miljöförbättringarna i Örtagården genom att många små platsbildningar såsom entréer samt sittplatser utformades med markunderlag i diverse mönster och färger och fick på så sätt sticka ut lite mer än omgivningen. Nilsson (1998) påpekar att en större platsbildning till exempel ett torg gärna kan få sticka ut mer genom att man samlar ihop det rent visuellt. Beläggning samt träd kan markera torgets gränser, men även murar, belysning och övrig utrustning får gärna samspela. Detta ger torget tyngd och identitet.

Entrén vid Västra Kattarpsvägen, som varit otydlig ur ett välkomnande perspektiv, fungerar däremot utmärkt som platsbildning (se figur 27). Det lilla torget har markerats genom

att material samt mönsterläggning skiftar. Platsen markeras även med hjälp av några träd, där det ges möjlighet till att slå sig ner på bänkar. Nilsson (1998) anser att genom trädens placering ges möjlighet att sitta ned och därigenom skapa förutsättning för att människor stannar till en stund extra. Att markera en entrézon med hjälp av en platsbildning, såsom i Örtagården, är inte fel, däremot om platsen vänder sig inåt, förmedlar den inte en välkomnande känsla, vilket innebär att området förlorar besökare. Platsbildningen vid Västra Kattarpsvägen har dock potential att utvecklas och utformas till en zon som vänder sig mot omgivningen och på så sätt bidra till att locka människor in i parkområdet.

Figur 27. Entrén vid Västra Kattarpsvägen är otydlig, men fungerar däremot utmärkt som platsbildning.

Detaljer

Under miljöförbättringarna i Örtagården satsades på markbeläggningen även genom att lägga mer vikt vid detaljer. Platsbildningar markerades med en markbeläggning och gångstråken med en annan typ av underlag. Munksten lades ut i olika mönster och låssten varvades i svart och vitt. Dessa satsningar var viktiga och bidrog till att området fick en mer intim atmosfär, vilket är viktigt att ta i beaktande. Enligt Gehl (1996) har människor ett grundläggande behov av skönhet. Detaljrika miljöer skapar ett intresse, mer variation och gör att det finns mer att vila ögonen på. Detta i sin tur kan få en längre sträcka att uppfattas kortare eftersom det blir mer upplevserikt att ströva omkring. Nilsson (1998) menar att skönheten också kan ha en läkande kraft, människor kan känna sig mer avslappnade och behagliga till mods. Vackra miljöer kan också göra att besökaren möter platsen med större respekt. Att låta två olika material till exempel sten och metall spela mot varandra kan göra att materialen kompletterar varandra och förhöjer varandras status. Enligt Hårde (2008) kan figurer läggas in i beläggningar för enbart estetikens skull eller för att på så sätt uttrycka något speciellt på platsen. Dessa kan fungera abstrakt eller vara mer eller mindre meningsbärande.

Åldrandet som kvalitet

Materialvalen i parkområdet har som tidigare nämnts främst gjorts med fokus på slittålighet. Johansson (2007) anser att ett material som är slitet behöver inte alltid vara fult utan kan vara intressant eftersom det berättar om tid och plats. Det offentliga rummet är till för att människor ska använda det och därför blir det mer levande om det syns att folk har varit där. Exempelvis kan

betongstenar med tiden få en fin sliten yta genom att det yttersta cementlagret nötts bort så att ballasten blivit synlig, vilket kan göra att ytskiktet får karaktär av en grusyta. I Örtagården består stora delar av betongytorna visserligen av frilagda ballast, men denna typ av plattor är tillverkade så och har således inte blivit så genom slitage. Enligt Johansson (2007) åldras dock inte en betongsten med frilagd ballast på samma sätt som en vanlig betongsten som överst har ett cementlager att slita bort. Det åldrande som så småningom syns är ofta att ballaststenarna börjar falla bort och då liknar det mest förfall. Med hänsyn till nya kunskaper samt det materialutbud som finns idag kan det vara dags att välja ett material i Örtagården som dels kan hålla för slitaget och dels klarar att åldras utan att det upplevs som negativt.

I parkdelen består stora delar av gångvägarna av asfalt, men en del gångvägar blev belagda med plattor eller marksten trots att det var dyrare än asfalt. Skötselmässigt var det dock billigare eftersom det vid asfaltslagningar skapas fula lapptäcken. Genom att välja betongplattor kunde detta undvikas. Enligt Svensk Markbetong (2002) kan ytor med marksten eller plattor däremot återskapas utan synliga tecken eller sättningar efter grävarbeten. Detta är en viktig aspekt att ta i beaktande och en anledning att se över de asfaltsytor som finns i många delar av parkområdet.

Hantera skador och smuts med mönster och materialval

Johansson (2007) menar att påverkan på glatta material innebär synlig påverkan och är en förändring till det sämre. Örtagården där slitaget ofta är hårt fungerar sådana material inte särskilt

bra. Enligt Johansson (2007) blir det i bruksmiljöer, såsom torg, bostadsområden och skolgårdar, viktigt att välja material som åldras utan att förlora i kvalitet. Material där strukturen istället för färgen skapar de största effekterna klarar i regel smuts och skador bättre. Exempelvis på en kalkstensyta med naturlig klovyta syns det knappt om stenen är nedsmutsad eller skadad, medan på en slipad och ljus sten får detta ett avgörande uttryck. Frilagd ballast är som nämnts negativt ur den synvinkel att när ballasten har slitits bort får plattan ett väldigt tråkigt uttryck, däremot är en yta med frilagd ballaststen ojämn vilket bidrar till att både smuts och skador blir mindre synliga. Den bästa lösningen är kanske inte att behålla de ballastplattor som finns i parkområdet, men däremot är det viktigt att försöka hitta ett material som har en lite ojämn yta och där smuts och skador blir mindre synliga.

Johansson (2007) påpekar också att på ytor, som är lite oregelbundna samt lagda i exempelvis ett bågmönster, syns smuts och svackor mindre. Däremot på en jämn yta med släta plattor som är lagda i ett regelbundet mönster framträder smuts och skador betydligt mer. Under miljöförbättringarna i Örtagården skapades som tidigare nämnts många ytor där man lade mer vikt vid detaljer och där många olika mönster fördes in. Detta resulterade i en mer intim miljö, men mönstren var även positivt ur den synvinkeln att smuts och skador framträder mindre.

Växtmaterial som tål slitage och påfrestningar

Den forskning som gjorts på lekmiljöer fram till idag behandlar oftast barns utveckling och behov. Jenny Gråhed däremot har i sitt examensarbete utifrån intervjuer med verksamma projektörer

samt platsobservationer, utrett vad som är viktigt att tänka på vid projektering och val av växter i lekmiljöer för att reducera slitaget. Enligt Gråhed (2008) tenderar låga buskar ofta att inte klara påfrestningar lika bra som de grövre busksorterna, utan dessa blir söndertrampade och deras grenar knäcks. De större buskagen bildar genom sin storlek också mer spännande lekmiljöer för barn, eftersom de har mer rumsbildande och avskärmande effekter. Barnen ges också möjlighet till att göra gångar i de större buskagen. Oftast slits då grenar bort i växternas nedre del, men detta utgör inte något större hot mot växten.

Under miljöförbättringarna i Örtagården gjordes en stor komplettering av växtmaterialet. Syftet var bland annat att växtmaterialet skulle klara det hårda slitaget det utsattes för via lekaktiviteterna. Buskar som blommade, gav bär, växte kraftigt och som samtidigt var tåliga fördes in. I parkområdet valdes också ofta växtmaterial till leksnåren som kunde tåla slitage, till exempel korgvide som återhämtade sig snabbt efter att det brutits itu.

Gråhed (2008) anser att arter som är passande för dessa miljöer och som snabbt kommer igen är till exempel rysklönn, häggmispel, norskspirea, rödvide samt andra sorter inom salix-släktet. Större buskage med till exempel inslag av syren och fläder kan också vara utmärkta lekmiljöer istället för lägre buskage som inte tillför lika mycket i lekarna. Att plantera buskage i större enheter kan också minska påfrestningarna för varje enskild växt, genom att de kan ta stöd och få skydd av varandra. Valet av växtmaterial ur den synpunkten att de ska tåla slitage samt bidra till att skapa en spännande lekmiljö är fortfarande viktigt att tänka på vid utformningen av parkområdet i Örtagården (se figur 28).

Figur 28. Slitaget är stort på såväl vegetation som gräsytor i Örtagården.

Planteringar för lä

En stor del av den vegetation som fördes in under miljöförbättringarna i Örtagården skulle fungera som vindskydd vid bland annat sittplatser. Vinden var ett stort problem i området, liksom i många andra områden byggda under rekordåren. Miljonprogrammets storskaliga projekt byggdes ofta utan hänsyn till vinden. Studier i början av 70-talet visade inte sällan ett tydligt samband mellan klimatet och antalet utomhusaktiviteter (Nilsson, 1986). Glaumann et. al (1992) menar att vegetation är ett användbart redskap för att förbättra klimatet och skapa lä i områden som är vindutsatta.

Under 1970-talet klagade många boende på att utemiljön i Örtagården var mycket otrivsksam på grund av att det ständigt blåste. Rosengård hade byggts på platt jordbruksmark, staden hade inte hunnit växa upp runt omkring och växtmaterialet som planterats från början visade sig inte vara speciellt vindskyddande. Därför blev området ett ständigt blåshål. Under miljöförbättringarna lades stort fokus på vinden och det investerades mycket tid för att skapa ett behagligare klimat, genom att föra in just vindskyddande vegetation. Idag ser situationen annorlunda ut. Rosengård och Örtagården ligger inte längre precis i utkanten av staden, utan staden har växt ikapp och byggts ut runt stadsdelen. Behovet av sittplatser skyddade av vegetation, som efter alla år ofta tagit över, är inte idag lika stort. Fortfarande har det dock stor betydelse att skapa små rum i det stora parkrummet.

Enligt Gehl (1996) upplevs små rum ofta som varma eftersom där ges möjlighet till att se och höra andra människor. I små rum är det också lättare att lägga märke till detaljer, vilket gör att där finns mer att uppleva i motsats till stora rum som kan upplevas kalla och opersonliga. Även byggnader och människor kommer längre ifrån varandra. Sittplatserna i Örtagården ska alltså inte endast fungera som vindskyddande, utan måste även fylla en funktion som vänder sig till människan. Gehl (1996) menar att förutom att sittplatserna har skydd i ryggen, så är det viktigt att kunna ha överblick. Samt att dessa mindre rum utgör en möjlighet till att se och höra andra människor.

Trädens betydelse

Som tidigare nämnts planterades en stor del av träden med

avsikten att minska vinden i området. Valet av popplar föll sig naturligt eftersom det är ett snabbväxande träd. Wembling (1999) anser att en av de pionjärarter som är snabbväxande, robusta och på kort tid ger ett vindskydd är poppel. Däremot var valet av popplar i parkområdet inte speciellt långsiktigt eftersom de inte har lång livslängd. Veden är ofta spröd och när träden blir äldre bryts grenarna lätt och trädet kan då se skräpigt ut. Träden i parkområdet utgör en viktig funktion genom att de bidrar till att ta ner skalan på de höga åttavåningshusen, därför är det av stor vikt att behålla de uppvuxna popplarna i området. Nya arter bör dock planteras in som kan stå sig i framtiden, när popplarna börjar ge med sig. Wembling (1999) menar att popplarna kan fungera som en bra stomme till de mindre och lite känsligare arter som ofta kräver skydd vid etablering. *Inte bara berberis* (Bengtsson & Bucht, 1973) är en skrift som utgavs i samband med att kritiken mot flerbostadshusområdena började komma under början av 1970-talet. Boken är i huvudsak inriktad på att beskriva och analysera hur mer variation kunde föras in i dessa områden. Enligt Bengtsson & Bucht (1973) kunde snabbväxande träd, såsom exempelvis poppel, snabbt fylla en funktion genom att ge mer grönska och även fungera som vindskydd. Dessa träd kunde också fungera som amträd för de mer långsamväxande träden. När dessa hade nått en någorlunda storlek och de snabbväxande träden fyllt sin funktion kunde de gallras bort. I Örtagården gjordes dock aldrig någon plantering av långlivade och långsamväxande arter och därmed är det av stor betydelse att föra in nya arter i området (se figur 29).

Som nämnts gjordes valen av träd i området främst ur ett vindskyddande perspektiv. Det är en anledning till att det inte

Figur 29. Trädbeståndet i parkområdet behöver förnyas, popplarna kan fungera som utmärkta amträd vid nyplantering.

finns många träd i området som dels är spännande ur barns perspektiv dels tål påfrestningen. Gråhed (2008) påpekar att större träd med låga grenvarv i vida vinklar är ofta uppskattat som klätterelement i lekmiljöer. Lämpliga klätterträd kan vara bok, oxel och rönn. Även liggande träd kan vara spännande komplement som fungerar som klätterträd, eftersom grenarna då kommer närmare marken, och gör dem mer tillgängliga för barnen. Att plantera lundar av träd, kan liksom större buskage, fungera rumsbildande och skapa spännande vrår och utrymmen. Träd som visar olika årstidsväxlingar samt träd med fruktsättning kan även vara intressant ur pedagogisk synpunkt.

Känsliga ytor

I ett område med stort slitage kan det vara svårt att få marktäckande växter att fungera eftersom de inte tål det tryck som de då utsätts för. Under vinterhalvåret, när kanske inte växterna syns för att de är vissna eller ligger under ett lager snö, kan barns spring över planteringarna göra att växterna trampas sönder. Blomsterrabatter bör därför undvikas i lekmiljöer, men kan däremot vara ett trevligt inslag i de delar av till exempel en park som inte är så hårt utsatta för slitage. Känsliga rabatter kan även placeras i stråk där de inte riskerar bli nersprungna. (Gråhed, 2008)

Under miljöförbättringarna i Örtagården mjukades, som tidigare nämnts, de geometriska formerna upp, genom att rörelsestråk anlades där det konstaterades att människor i området verkligen gick. Enligt Gråhed (2008) kan det vara en idé att låta stigar ge sig själva och i efterhand förstärka dem, när det verkligen syns hur rörelserna går. Detta kan bidra till att dra ner slitaget på till exempel känsliga gräsytor i Örtagården (se figur 30). En annan metod för att undvika onödig belastning samt för att få både gräsytor och planteringar att hålla längre är att anlägga tydliga stigar i ett annat material såsom grus eller asfalt för att styra rörelsemönster. Till exempel är asfalt och gummi-asfalt betydligt lättare att ta sig fram på än gräs samt att stigar uppmanar brukarna att använda dem. Stigar skulle förslagsvis kunna anläggas uppför några av grässlänterna i Örtagården för att minska slitaget. Stigar i ett annat material kan då dels skapa mer variation, men också hålla bättre för slitage än vad gräs gör.

Figur 30. Slitaget är stort på bland annat gräsytor i Örtagårdsparken.

I detta kapitel redovisas ett gestaltungsunderlag i form av fyra konceptuella principskisser kopplat till var och en av aspekterna. Skisserna är ett resultat av de analyser som gjordes i föregående kapitel. Resultatet är tänkt att fungera som ett underlag vid ett forum för de boende i området där de genom en dialog ges möjlighet till att påverka sin närmiljö. Underlaget fungerar även för vägledning till den landskapsarkitekt som ska utveckla det slutliga gestaltungsförslaget.

Ett tryggt parkområde

Skivhusen i området ramar in Örtagårdsparken och är placerade i en elliptisk form. För att ge parken ett tydligare formspråk får parkrummets centrala del formen av en ellips. Formen upplevs naturlig då den utgår från byggnadernas placering i området. Att parken får en tydligare form bidrar till att området mer upplevs som en helhet och att gränsen mellan de mer privata innergårdarna och det offentliga parkrummet blir tydligare, vilket också var grundtankarna med parkområdet från början. Gångvägarna som markerar ellipsformen ansluter i sin tur till gångvägarna på innergårdarna och markerar även var parkrummet börjar. Gångvägarna samt parkrummets form bidrar till en god orienterbarhet och det är lätt att avläsa hur man tar sig från en punkt till en annan.

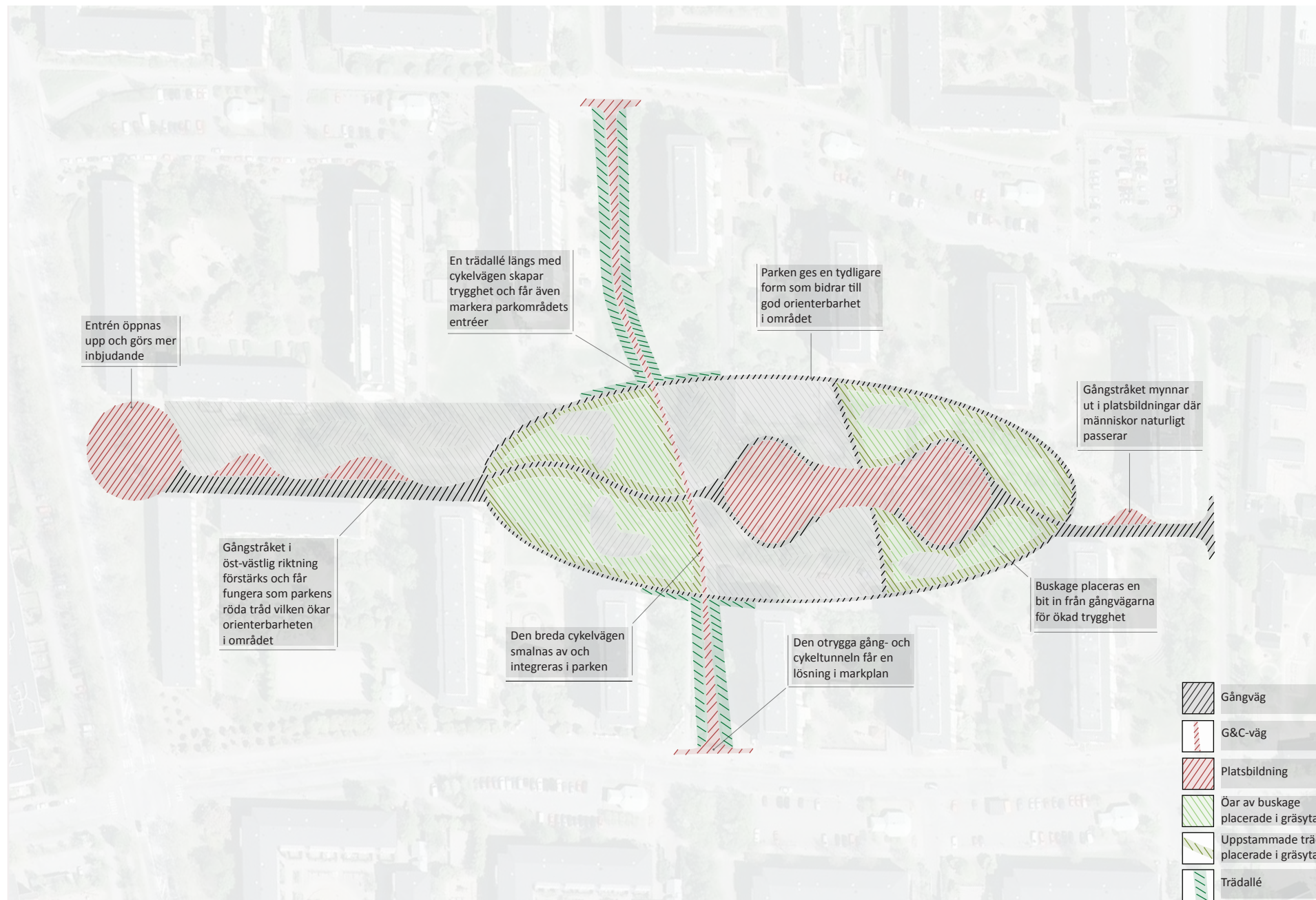
Cykelvägen som sträcker sig i nord-sydlig riktning är idag väldigt bred och upplevs separera parkområdet i två delar. Den är dock viktig då den ingår i ett större cykelnät. Cykelvägen skulle kunna smalnas av när den antrar parkområdet och på så sätt integreras mer i parken. Cykelvägen leder ner till gång- och cykeltunneln som är

Figur 31. Principskissen visar hur funktioner placeras intill stråken i parken, vilket skapar en naturlig rörelse och får människor till att stanna upp.

belägen i korsningen mellan Stael von Holsteins väg och Hårds väg. Tunneln föreslås få en lösning i markplan då denna upplevs vara en otrygg punkt i området. Vidare ersätts otrygga buskage längs med cykelvägen istället av en trädallé. När cykelvägen når parkrummet både från norr och söder placeras träden istället längs med ellipsen, detta för att förstärka entrérummet till parken när man färdas på cykel.

För att förstärka gångstråket i öst-västlig riktning anläggs en gångväg som sträcker sig från den större entrén i väst till den mindre entrén i öst. Detta stråk får fungera som parkområdets röda tråd, vilket förstärker orienterbarheten i området. Gångvägen löper genom hela parkområdet och utmynnar längs med sträckan i större och mindre platsbildningar. Genom att på detta sätt placera aktiviteter längs med kommunikationsstråket, där människor naturligt passerar, göms inte funktioner undan (se figur 31). Istället skapas snarare en rörelse och fler människor lockas till att ta del och vara med i de pågående händelserna. Fler människor och aktivitet bidrar till ökad trygghet. Den röda tråden ges lite mjukare former, men bidrar fortfarande till överblickbarhet, det går att avläsa vart man är på väg.

Figur 32. Konceptuell principskiss som visar hur tryggheten i området kan förbättras. Skala 1:2000.

Formspråket på den cirkulära platsbildningen som markerar entrérummet vid Västra Kattarpsvägen behålls men förstärks ytterligare genom att bli större. Buskagen som fungerar avskärmande tas bort och entrén öppnas upp mot vägen. På så sätt blir entrérummet mer inbjudande och parkområdet får en bättre kontakt med omgivningen. Fler människor kan lockas in i området vilket i sin tur bidrar till en ökad trygghet. Genom att till exempel placera träd med bänkar under ges möjlighet att slå sig ner och titta på människor som passerar eller iaktta någon aktivitet som pågår, vilket även fungerar inbjudande för utomstående. I parkområdets centrala del bör buskage undvikas alltför tätt in på gångvägarna. Detta för att omgivningen ska vara lätt att överblicka och på så sätt öka tryggheten i området. Den gående görs synlig för omgivningen genom att uppstammade träd placeras närmst gångvägen och större buskage längre ifrån gångvägen (se figur 33).

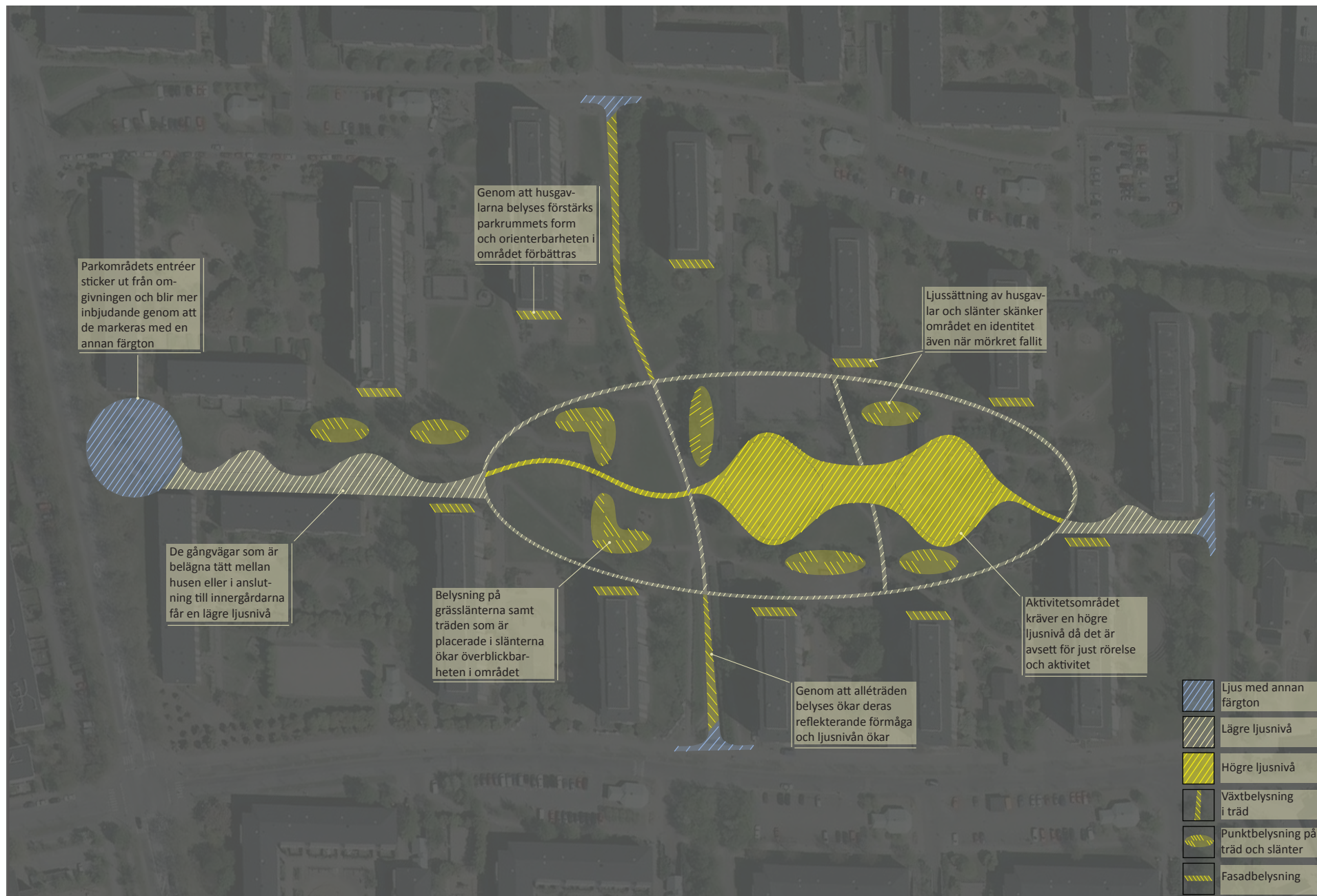

Figur 33. Längs med parkområdets gångvägar placeras uppstammade träd vilket bidrar till att göra omgivningen överblickbar för den gående.

Områdets ljussättning

Gång- och cykelvägarna i området ljussätts genom att belysning placeras längs med dem. Detta visar rörelseriktningen, var besökaren befinner sig och vart den är på väg (se figur 35). För att ytterligare förbättra orienterbarheten i området belyses gavlarna på de höga skivhusen. Detta bidrar till att förstärka parkrummets form samt gör det lättare att avläsa om man befinner sig i parkrummet eller på innergårdarna. De ljussatta husgavlarna skänker även området en identitet kvälls- och nattetid. Genom att ljussätta grässlänterna samt en del av träden i slänterna belyses inte enbart parkens gångstråk utan även dess omgivning (se figur 36). Detta skapar mindre kontrast mellan den upplysta gångvägen och omgivningen vilket förbättrar överblickbarheten i området under dygnets mörka timmar. Genom att på detta sätt ljussätta omgivningen ökar även orienterbarheten i området.

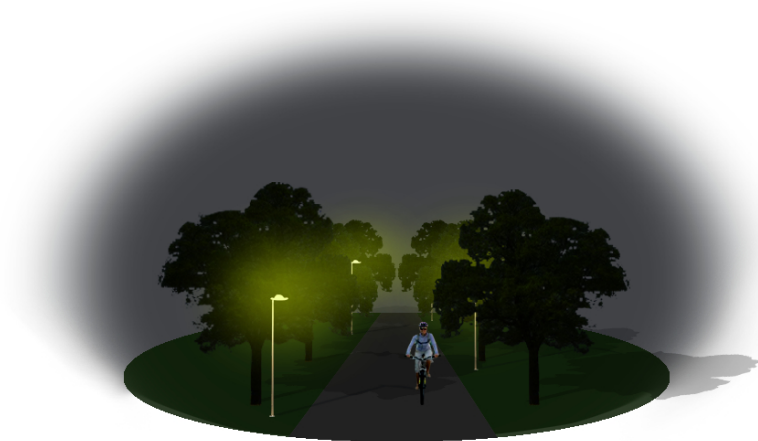
Genom växtbelysning kan grönskans reflekterande förmåga öka tryggheten och användas på ett spännande sätt vilket ger området karaktär även kvällstid. Därför placeras som ovan nämnts punktbelysning på en del av de träd som står i slänterna. Delar av cykelvägen som sträcker sig i nord-sydlig riktning ligger inklämd mellan skivhusen och kan upplevas otrygg. Ljuskällor kan här placeras så att alléträden belyses och dess lövverk fungerar då reflekterande. Ljuset från de upplysta träden reflekteras i sin tur på omgivningen och härmed ökar tryggheten. I vilken grad grönskan reflekterar är givetvis begränsat kopplat till säsongsskiftningarna. När löven har fallit kan däremot ljussatta trädkronor ge parkområdet en spännande karaktär även under vintersäsongen.

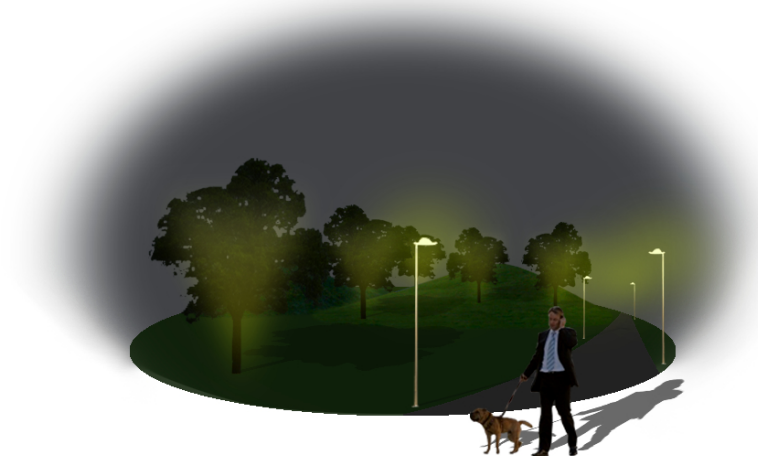
Figur 34. Konceptuell principskiss som visar hur ljussättningen i området kan förbättras. Skala 1:2000.

Genom att parkens huvudentréer får en ljussättning i form av exempelvis en annan färgton skapas mer välkomnande entrérum som markerar en ankomst. Entrézonerna sticker ut lite från omgivningen och markerar var parkens huvudentréer är belägna. Under kvällstid kan entréerna fungera inbjudande och leda samt bidra till att locka besökare in i parken.

Den del av det öst-västliga gångstråket som ligger mitt i parken kan kanske kvälls- och nattetid kännas otryggt. Denna del av stråket förses därför med en högre ljusnivå. Även aktivitetsområdet som är placerat längs med denna del av stråket utrustas med detta eftersom platsen kräver mer ljus då den är anpassad för just rörelse och aktivitet. Eftersom denna del är parkområdets centrala punkt ökas tillgängligheten genom att belysningen möjliggör förlängning av dygnet under vinterns tidigt mörka eftermiddagar. Under nattetid då besökarantalet är få kan ljusnivån regleras och sänkas till en ”normalnivå”. De gångvägar som är placerade mellan husen samt i anslutning till innergårdarna kräver inte lika mycket ljus då fler fönster finns riktade mot dem. Därför kan ljusnivån göras lägre här. Ljusvariation är positivt ur den synvinkeln att det blir lättare att tolka skuggor. Men däremot är det viktigt att övergången mellan dessa blir behaglig för en bibehållen synkomfort.

Figur 35. Längs med gång- och cykelvägarna placeras belysning vilket bidrar till att öka områdets orienterbarhet samt visar även rörelseriktningen på stråken.

Figur 36. Omgivningen i parken ljussätts genom att belysning placeras så att grässlåtar och träd lysas upp. Detta bidrar till orienterbarhet och överblickbarhet även under dygnets mörkare timmar.

Platsens lekmiljö

Den större lekplatsen som idag finns i parkområdet kan utvecklas och bli en del av det aktivitetsområde som planeras vara beläget centralt i parken. Ett alternativ kunde vara att den utvecklades till en spännande temalekplats, vilken kan bli en viktig mötesplats för barnen i området. På lekplatsen placeras redskap och ytor så att de kompletterar och förstärker varandra och på så sätt bidrar till att utveckla olika lekaktiviteter. Den stora lekplatsen integreras dels med en platsbildning som rymmer träscenen samt det gamla lekhuset vilka tillkom under miljöförbättringarna. Scenen kan nyttjas av exempelvis närliggande dagis för olika ändamål såsom musik och teater eller fungera som ett så kallat "Speakers Corner" för olika föreningar som finns i området (se figur 37). Det gamla lekhuset kan göras om till ett café där bakverk och kaffe serveras från andra länder och blir på så sätt ett komplement till de planerade bokalerna som är belägna på Bennets väg och Von Rosens väg. Parkområdet blir mer attraktivt och fler människor kan lockas in i området.

Intill lekområdet och platsbildningen finns möjlighet att skapa ett odlingsområde för de boende som genom detta kan få tillgång till odlingslotter. För att även kunna odla vintertid planeras ett växthus i anslutning till odlingslotterna. Även detta skulle bli ett spännande komplement till bokalerna och locka människor hit från andra områden. Här ges de boende möjligheter till att odla, sälja och byta fröer och sticklingar. Detta skapar möjligheter att ta del av andra kulturers odlingsformer, därutöver skulle det kunna vara ett sätt att överbrygga kulturer samt erbjuda olika generationer möjlighet att lära sig av varandra. Genom att på detta sätt integrera olika

Figur 37. Principskiss visar hur scenen i "Speakers Corner" kan användas för olika ändamål såsom teaterframträdanden.

aktiviteter i området kan barn och vuxna få möjlighet till att umgås på ett naturligt sätt, de kan fungera parallellt eller tillsammans. Att barnen får vara med kan kanske leda till att de tar hand om mer än själva odlingslotten. Kanske kan det öka motivationen för de boende att vilja vårda och ta ansvar för sin omgivning i större utsträckning och därmed reducera vandalismen.

Lekplatsen kan även fungera som en viktig utgångspunkt för vidare lek i en omgivning som bjuder på överraskningar och variation avseende både trygghet och utmaning. I naturplanteringen som ramar in lekplatsen i söder ges barnen möjlighet att röja och bygga kojor. Att placera planteringen i anslutning till lekplatsen resulterar i att även vegetationen kan användas som ett spännande inslag i barnens lek. Här kan de skapa sina egna små vrår där de kan få möjlighet att vara för sig själva en stund. Tillgången och möjligheten att greja med löst naturmaterial bidrar också till en spännande lekmiljö. Nordost om lekplatsen planeras ett område där barnen kan springa omkring i de små rummen som skapas av

trädlundar samt hänga i klättertråden och klättra på stockar och sten som finns att tillgå. Många av parkens grässlänter som tillkom när området byggdes bevaras för att skapa en mer kuperad terräng. Idag kan de även användas för att springa uppför och sedan rulla ned, vilket bidrar till en attraktiv lekmiljö. Under vintersäsongen kan slänterna även användas för pulkaåkning när tillfälle ges. Genom att slänterna bevaras skapas även mindre rum i det stora parkrummet, vilket även var en av de ursprungliga tankarna med just grässlänterna. Grässlänterna bevaras också för att bibehålla parkområdets kuperade karaktär. Intill bland annat lekplatsen finns öppna gräsytor där barnen kan röra sig fritt och ta ut sina rörelser (se figur 39). Här finns ytor för bollspel och lekar som kräver större plats. De öppna gräsytorerna ligger i anslutning till en del av parkens slänter, detta på grund av att det just ska finnas utrymme för att barnen ska kunna ta fart och springa uppför och nedför slänterna och på så sätt ges möjlighet till att utöka sina rörelser. Denna planering resulterar i att det finns plats för allas lek och barnen slipper bli störda av varandra.

Figur 39. På områdets öppna gräsytor finns möjlighet till bl a bollspel och att röra sig fritt. Under vintersäsongen kan pulkaåkning ske på någon av grässlänterna.

Platsens identitet

Parkens röda tråd, gångstråket som sträcker sig i öst-västlig riktning markeras med en markbeläggning, förslagsvis markbetongplattor, vilket bidrar till att förstärka stråket genom att det skapar ett helhetsintryck och leder rörelsen på stråket. Markbeläggningsen kan dock varieras genom att både stora och små plattor läggs med en oregelbunden mönsterbild, vilket gör att smuts och skador inte framhävs lika mycket. På platsbildningarna som är placerade längs med stråket används markbetongplattor som underlag. I syfte att få människor att stanna upp bör platserna accentueras (se figur 40). Genom att använda exempelvis inslag av granitdetaljer i beläggningsen får platserna ett mer detaljerat uttryck. Ett annat spännande inslag kan vara att plattor av exempelvis gjutjärn läggs in i beläggningsen där barnen i området har fått utforma plattorna genom att rita teckningar och figurer som därefter gjutits. Dessutom är gjutjärn känt för att vara ett väldigt hållbart material. Cykelvägen som sträcker sig i nord-sydlig riktning får även i fortsättningen asfalt som underlag, vilket är slätt och gör att cyklar lättare kan ta sig fram. Där cykelvägen antrar parkens huvuddel ges asfalten en ljusare ton. Detta i syfte att markera att här blir cykelvägen en del av parkens stråk och att viss hänsyn bör tas. Parkens övriga gångvägar får stenmjöl som underlag, ett lite mjukare underlag som till exempel ger möjlighet till jogging.

För att skapa en spännande lekmiljö placeras en naturplantering intill områdets lekplats som fungerar som leksnår. Det är viktigt att växtmaterialet tål de påfrestningar som barn ofta utsätter vegetationen för så att de ges möjlighet till att få fria tyglar och skapa sina egna rum. Passande i denna miljö kan vara rödvide och

korgvide som återhämtar sig snabbt. För att skapa en plantering med naturinslag föreslås även hassel, ek, bok, rysklönn och häggmispel. Bärbuskar och buskar med spännande blomställningar som till exempel svarta- och röda vinbär samt norsk brudspirea kan placeras närmast lekplatsen och fungera som ett roligt inslag i lekmiljön. I det område som är beläget nordost om lekplatsen planteras exempelvis bok och oxel vilka fungerar som lämpliga klätterträd. Därutöver kan liggande klätterträd och stockar att balansera på också placeras här (se figur 41). Även rönn som får en intressant fruktsättning och som speglar årstidsväxlingarna med sin fina höstfärg kan vara stimulerande ur pedagogisk synpunkt för barnen.

Popplarna som idag står i slänterna behålls och även mer långlivade träd förs in såsom skogslönn och rödek. De befintliga träden får fungera som skydd för de nya träden. När de nyplanterade träden har etablerat sig och popplarna börjat ge med sig kan de befintliga träden tas ner. I parkområdets övriga delar blandas långlivade träd med träd och buskar som speglar säsongsvariationerna. Exempel på detta är kopparlönn, skogslönn, rödek, glanskörbär, korallkornell, kinesisk kornell, stjärnmagnolia och schersmin. Trädallén som ramar in cykelvägen består av rödblommig hästkastanj, som är ett träd med funktionen att ta ner skalan på de höga byggnaderna som ligger intill, men som även utmärker sig med sitt intressanta bladverk och sina karaktärsfulla blomställningar. Doftande buskar med iögonfallande blomning såsom syrén och schersmin placeras invid platsbildningarna där man kan slå sig ner och njuta samt uppleva detaljerna. Planteringarna får även fungera som ett skydd i ryggen för sittplatserna. Vid platsbildningarna placeras även blomsterplanteringar där de inte riskerar att bli nersprungna, dessa

bidrar även till att skapa en upplevelse för människorna som slår sig ned.

Figur 40. Principskiss som visar hur platsbildningarna kan accentueras genom att markbeläggningen får detaljerade inslag. Trivselfaktorn ökar vilket gör att människor lockas till att stanna upp.

Figur 41. I lekområdet ges barnen möjlighet att träna sin motorik i klätterträd och på stockar. Detta bidrar även till att skapa en lekmiljö med naturinslag.

Figur 42. Konceptuell principskiss som visar hur områdets identitet kan förbättras. Skala 1:2000.

Miljonprogramsområdena har fått utstå mycket kritik under årens lopp. Det som är viktigt att notera är att denna byggnadsepok präglades av behovet att underlätta den akuta bostadsbrist som rådde och på så sätt höja bostadsstandarden för många människor. Avsikten var att skapa bostäder för den moderna människan att leva i. Fokuset låg huvudsakligen på att skapa trivsamma inomhusmiljöer och till följd av bostadsbristen blev resultatet ett omfattande markutnyttjande. Prioriteten på mellanrummen runt omkring byggnaderna var låg, vilket resulterade i påvra utemiljöer. I många av dessa områden har det under årens lopp skett stora förändringar på såväl byggnader som i utemiljön. Miljonprogrammet är en del av vår historia och en byggnadsepok som präglas av sina historiska och kulturella värden. Därför är det viktigt att inte förkasta det som har varit, utan ge den historiska utvecklingen en chans genom att förhålla sig till den.

I miljonprogramsområdenas utemiljöer handlar det kanske inte främst om att bevara, eftersom stora förändringar gjorts under årens lopp, utan snarare att ta tillvara på och identifiera värden som kan anses värdefulla att ta upp igen. Ser man på Örtagårdsparken finns det inte mycket att bevara från de ursprungliga gestaltningsidéerna, eftersom området har brutits ner bit för bit under de olika miljöförbättringarna. Detta har resulterat i att området upplevs osammanhållande och att parken inte längre har ett eget formspråk. Genom att gå tillbaka och studera områdets utveckling har jag kommit fram till att det finns ursprungliga gestaltningsprinciper och ideal som är väl värda att ta tillvara och återskapa i området. Genom återanknytning till dessa värden uppnås den helhet som fanns från början mellan byggnad och utemiljö. För att uppnå denna helhet, har jag insett att det är mindre lyckat att föra in ett

helt annat koncept, vilket gjordes under miljöförbättringarna då trädgårdsidealet applicerades i denna stora skala. Vilket fick som resultat att byggnaderna och utemiljö inte alls kommunicerar. Genom att göra en tillbakablick i områdets utveckling tas det helhetsgrepp som inte tidigare gjorts sedan Örtagården byggdes, vilket i sin tur bidrar till att skapa ett område med en grundstomme som gör att parken blir robust och hållbar för framtiden.

Under landskapsarkitektutbildningen lär vi oss att beakta ”platsens själ”. Dock har jag under arbetets gång ifrågasatt om jag genom att göra en tillbakablick i området har valt en omväg. Gestaltningsunderlaget hade troligtvis blivit annorlunda utan en historisk tillbakablick. Genom min tillbakablick har jag kunnat se att en hel del av de gestaltningsprinciper som fanns från början är värda att ta upp igen. I arbetet har jag förhållit mig kritiskt till de förändringar som gjordes under miljöförbättringarna i området. Jag har många gånger ställt mig frågan om dessa förändringar verkligen blev till det bättre. Kanske krävdes dessa drastiska åtgärder vid denna tid för att få bukt på problemen i området, men som i vissa fall ledde till en överdrift. Genom min tillbakablick har jag även insett att idag fungerar inte alla idéer från miljöförbättringarna fullt ut, men givetvis finns många fördelar och goda tankar som genomfördes och dessa har jag valt att ta med i gestaltningsunderlaget. Att inte ta hänsyn till dessa faktorer hade varit felaktigt då det ständigt sker en utveckling inom olika områden och ny kunskap framträder som bör tas i beaktande.

Som tidigare nämnts har litteratursökningen och litteraturgenomgången varit tidskrävande, på grund av att jag har valt att behandla fyra olika aspekter som jag ansett vara

intressanta och nödvändiga för Örtagårdsparken. Jag har många gånger ifrågasatt om jag istället skulle valt att koncentrera mig på en av dem och gått djupare in på det ämnesområdet, dock har jag insett att genom att ha behandlat olika ämnen som jag under min utbildning endast har berört eller ”snubblat över” har jag skaffat mig en kunskapsbredd. Jag tror även att genom valet att fokusera på flera olika aspekter har ett gestaltungsunderlag framtagits som blir avgörande för en lyckad och ändamålsenlig omgestaltning av Örtagårdsparken.

I Örtagården där byggnaderna är flera våningar höga och dessutom avstånden mellan dem är stora är det lätt att även människorna som bor i området kommer längre ifrån varandra. Parken är belägen mitt i Örtagården vilket innebär att det finns möjligheter till att skapa en central mötesplats som kan föra människor samman. Valet av aspekter gjordes dels ur denna synpunkt att de skulle bidra till att förbättra de sociala och rekreativa värdena i parken. Fokus har även lagts på aspekter som inte tidigare har funnits med vid planeringen av Örtagårdsparken. Dessa aspekter blir av stor betydelse då de anknyter till ny kunskap som framträtt samt nya forskningsområden som anses viktiga. Dessa är exempel på och speglar vad som krävs för att en utemiljö ska kunna fungera utifrån dagens samhällssituation. Jag har även valt att fokusera på aspekter som tidigare har funnits med vid utvecklingen av området och som jag utvärderade med ny kunskap för att undersöka om de kan hålla i framtiden. Genom att exempelvis relatera och göra denna tillbakablick har jag funnit att funktionsuppdelningen präglade stora delar av utemiljön under miljonprogramstiden, vilket det fortfarande finns spår av i parken. Olika funktioner ligger utspridda i området utan någon som helst kontakt med

varandra. Genom att sätta detta i relation till ny kunskap har jag i gestaltungsunderlaget därför valt att lägga stor vikt vid att integrera funktioner för att sociala och rekreativa värdena skall förstärkas. Den föreslagna utformningen innebär att ytor med olika aktivitetsfunktioner placeras intill varandra, men även att placera funktioner och aktiviteter längs med ett huvudstråk som sträcker sig genom parken. Detta bidrar till att skapa en naturlig rörelse i parkens riktning och bidrar även till att människor ges möjligheter till att se och höra varandra, mötas och inspireras.

De sociala och rekreativa värdena i Örtagårdsparken förstärks även genom att parken får en tydligare form som bidrar till att skapa orienterbarhet och överblickbarhet. Detta bidrar i sin tur till trygghet för parkens besökare. Även att parken får ett huvudstråk bidrar till ökad orienterbarhet i området. En mer medveten ljussättning i parkområdet bidrar också till ökad trygghet genom att parken blir lättare att orientera sig i samt resulterar i att överblickbarheten längs med gångvägarna ökar med en ljussatt omgivning. Genom att förstärka områdets entrézoner och göra dem mer välkomnande hittar fler människor till parken och lockas på så sätt in i området. Området erbjuder även aktiviteter för både barn och vuxna där det ges möjlighet till att ta del av varandras pågående aktiviteter. Valet av markmaterial och vegetation bidrar dels till en mer slitstark miljö som inte blir skräpig samt till en miljö med upplevelserika detaljer, vilket skapar en trivsamt atmosfär där människor vill uppehålla sig.

Jag anser att de fyra aspekterna är viktiga för Örtagårdsparken och täcker in väldigt mycket av de åtgärder som behövs göras för framtiden. Jag har i början av detta arbete även nämnt andra

aspekter som kan vara viktiga att ta i beaktande vid utformning av ett parkområde/utemiljö. Dessa är exempel på faktorer som jag anser bör ses över i de kommande stegen av Örtagårdsparkens utvecklingsprocess. Återigen vill jag påpeka att alla aspekter alltså inte har beaktats utan att detta arbete är ett underlag som kan ligga till grund för en vidare dialog med de boende i området samt för den landskapsarkitekt som ska ta arbetet vidare. I början av arbetet tog jag dock upp att en viktig aspekt som bör tas i beaktande vid utformning av utemiljöer är just karaktärer. Ju fler olika karaktärer en park erbjuder desto mer välbesökt är den eftersom detta tillgodoser fler människors behov vilket även i sin tur skulle kunna bidra till att förstärka Örtagårdsparkens sociala och rekreativa värden. Tittar man på mina konceptuella principskisser framgår det inte vilka olika karaktärer som parken ska innehålla varken gällande vegetation eller aktivitet. Detta kan möjligen ses som en svaghet i arbetet. Dock vill jag vara tydlig med att planerna är principskisser och kanske är detta innehåll i parken en fråga som bör tas upp i de kommande stegen av parkens utvecklingsprocess. Att i nuläget inte ta ställning till för mycket bidrar istället till en mer öppen dialog med de boende där de kan få vara med och bestämma just innehållet i parkområdet.

En stor del av det analyserade materialet om Örtagårdsparkens utveckling bygger på studier av ritningsdokument via arkivsökning. Anledningen till att jag ville komplettera med intervjuer var att genom att endast förlita mig på ritningsdokument skulle tankarna bakom förändringarna endast bli baserade på mina antaganden. Därför ville jag underbygga analysresultaten jag fått fram genom studierna av ritningsdokumenten med tankarna bakom förändringarna från de projektörer som varit

verksamma och utvecklat området. Under intervjuerna valde jag att använda ritningar över området från olika skeden som skulle fungera som diskussionsunderlag. Detta med tanke på att det annars skulle bli svårt för intervjupersonerna att minnas, dels eftersom många av frågorna var platsspecifika men även att en del frågor gick in på detaljer i området. Möjligen kan detta ha lett till att intervjupersonerna gjorde en del antaganden genom att studera ritningarna då man inte exakt kunde minnas orsaken till förändringarna.

Under arbetets gång har jag förstått att varje decennium präglas ofta av de synsätt som är viktiga för just den tidsperioden och då kan andra aspekter bli förbisedda. Därför anser jag som tidigare nämnts att det är viktigt att koppla platsens utveckling till den aktuella kunskap som finns idag. Detta för att skapa ett underlag som fungerar för nutidsmänniskan, men som även tar hänsyn till tider som varit. Genom att göra en historisk tillbakablick finner man oftast bra idéer som även kan bidra till att skapa en bättre framtid. Jag hoppas att Örtagårdsparken kan bli något som håller för framtiden. Men som tidigare nämnts präglas varje decennium av sina synsätt som just då anses viktiga och i framtiden kommer det komma ännu fler som vi måste ta hänsyn till. Genom att tillvarata värden som framkommit sedan området byggdes samt att även föra in aspekter som i dagens samhälle är väsentliga, tror jag att det framtagna förslaget för Örtagårdsparken får en större chans att stå sig i framtiden.

Min förhoppning från början var att den research och de tankar som utvecklats i detta arbete även skulle kunna vara av allmänt intresse och kunna bli applicerbara i andra miljonprogramsområden.

Under arbetets gång har jag inte kommit i kontakt med liknande arbeten där utemiljön, i ett miljonprogramsområde, har studerats genom historiska planer och där tankarna och intentionerna bakom utvecklingen studerats på djupet. Förmodligen är detta ett första arbete där utemiljön i ett miljonprogramsområde studeras med denna metod, vilket jag även finner vara styrkan i detta arbete. Arbetet har utvecklats till en form av pilotprojekt, där främst den historiska delen samt analysdelen kan bli ett värdefullt underlag inte enbart för MKB Fastighets AB i Örtagården, utan även för andra motsvarande områden från denna tidsepok.

Tryckta källor

Andersson, Birgitta (2005). *Risk -Om kvinnors erfarenhet och fysisk planering*, Linköping: Linköpings universitet.

Bell, James (1987). *Lighting the Landscape*. Landscape Design, December 1987, sid 58-59.

Bengtsson Rune, Bucht Eivor (1973). *Inte bara berberis*, Stockholm: Svensk Byggtjänst.

Birgersson, Tommy (1998). *Brott, bebyggelse och planering*, Karlskrona: Boverket.

Borg, Jennie (2000). *Ljus utomhus för trygghet och skönhet i staden*. Gröna Fakta 8, 2000, sid 1-8.

Cassidy, Derek (1988). *Shedding Some Light*. Landscape Design, April 1988, sid 40-44.

Davidson Bo, Patel Runa (2003). *Forskningsmetodikens grunder -Att planera, genomföra och rapportera en undersökning*, Lund: Studentlitteratur.

Ejhed Jan, Liljefors Anders (1990). *Bättre belysning*, Stockholm: Statens råd för byggnadsforskning.

Ekman Anna, Grahn Patrik, Lindblad Bodil, Mårtensson Fredrika, Nilsson Paula (2000). *Børns udeleg -Betingelser og betydning*, København: Børn & Unge.

Flemström Karin, Ronnby Alf (1972). *Fallet Rosengård -En studie i*

svensk planerings- och bostadspolitik, Lund: Bokförlaget Prisma.

Gehl, Jan (1996). *Livet mellem husene -Udeaktiviteter og udemiljøer*, København: Arkitektens Forlag.

Glaumann Mauritz, Kristensson Eva, Lindholm Gunilla, Nilsson Kjell, Nord Margitta, Wirén Bengt (1992). *Plan(t)era för lä!* Gröna fakta C2, 1992, sid 1-16.

Gråhed, Jenny (2008). *Att växa i lekmiljöer -Hållbar och funktionell växtanvändning i lekmiljöer för förskolebarn*. Diss. Uppsala: Sveriges lantbruksuniversitet.

Hall Thomas (1999). *Rekordåren -En epok i svenskt bostadsbyggande*, Malmö: Boverket.

Hollands Harry, Sprengers Jan (1997). *Ljus över staden*. Arkitektur 5, 1997, sid 54-58.

Hårde, Ulla (2008). *Stadens golv -Gestaltning med marksten och plattor av betong*, Carlshamn: Svensk Markbetong.

Irheden, Ulf (2001). *Fosie -Från folkhem till miljonprogram*, Malmö: Fosie Stadsdelsförvaltning.

Johansson, Desiree (2007). *Material i landskapet -Om att åldras med skönhet*, Stockholm: ARKUS.

Kvale, Steinar (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*, Lund: Studentlitteratur.

Kylin, Maria (2004). *Från koja till plan -Om barnperspektiv på utemiljön*

i planeringssammanhang. Diss. Alnarp: Sveriges lantbruksuniversitet.

Lenninger Anna, Olsson Titti (2006). *Lek äger rum -Planering för barn och ungdomar*, Stockholm: Formas.

Lennox Moyer, Janet (2005). *The Landscape Lighting Book*, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

Listerborn, Carina (2000). *Tryggare stad -Kan man förändra rädslans platser?*, Göteborg: Stadsbyggnadskontoret.

Mårtensson, Fredrika (2004). *Landskapet i leken -En studie av utomhus lek på förskolegården*. Diss. Alnarp: Sveriges lantbruksuniversitet.

Neuburger, Louisa (2004). *Involving young people in the design and care of urban spaces*, London: CABE Space and CABE Education. (sid 1-67)

Nilsson, Kjell (1986). *Plantera för lä*. Utemiljö 19, Februari 1986, s. 16-18.

Nilsson, Lars (1998). *Stadens rum*, Lund: Markbetongföreningen. (broschyr)

Norén-Björn, Eva (1995). *Våga satsa på leken*, Stockholm: Liber Utbildning.

Reppen Laila, Vidén Sonja (2006). *Att underhålla bostadsdrömmen -Kvaliteter och möjligheter i flerbostadshus från 1961-1975*, Stockholm: Formas.

Ristilampi Per-Markku (1994). *Rosengård och den svarta poesin -En*

studie av modern annorlundahet, Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.

Svensk Markbetong (2002). *Beläggning med plattor och marksten av betong*, Klippan: Svenska Kommunförbundet.

Söderqvist, Lisbeth (1999). *Rekordår och miljonprogram -Flerfamiljshus i stor skala*, Stockholm: Lisbeth Söderqvist.

Tykessson, Tyke (2002). *Bostadsmiljöer i Malmö del 3: 1965-1975*, Malmö: Malmö kulturmiljönämnd.

Wembling, Mona (1999). *Vindskydd i trädgården*. Fakta Trädgård -Fritid 73, 1999, sid 1-4.

Wittstrand, Arne (1980). *Rosengård sett med 1980 års ögon -En stadsdelsöversyn*, Malmö: Malmö Stadsbyggnadskontor.

Otryckta källor

Carnemalm Björn (2008). Email från Björn Carnemalm till Göran Larsson. 2008-03-18

Kartmaterial

MKBs arkiv

Upphovsman okänd (1967). *Situationsplan för Rosengård II*. Skala 1:2000, Ritnr okänt, Malmö.

Upphovsman okänd (1969). *Illustrationsplan för Rosengård II*. Skala 1:1000, Ritnr okänt, Malmö.

KTAB Konsulterande trädgårdsarkitekter AB (1967). *Markplaneringsplan för Kv. Landskamreraren 7*. Skala 1:200, Ritnr 301-13, Malmö.

KTAB Konsulterande trädgårdsarkitekter AB (1967). *Markplaneringsplan för Kv. Landskanslisten 1*. Skala 1:200, Ritnr 301-35, Malmö.

KTAB Konsulterande trädgårdsarkitekter AB (1967). *Markplaneringsplan för Kv. Landskanslisten 1*. Skala 1:200, Ritnr 301-36, Malmö.

KTAB Konsulterande trädgårdsarkitekter AB (1967). *Markplaneringsplan för Kv. Landskanslisten 2*. Skala 1:200, Ritnr 301-52, Malmö.

KTAB Konsulterande trädgårdsarkitekter AB (1967). *Markplaneringsplan för Kv. Landskamreraren 6*. Skala 1:200, Ritnr 301-90, Malmö.

Lennart Berg o CO H/B (1978). *Miljöförbättring av Kv. Landskamreraren 1*. Skala 1:200, Ritnr M1, Malmö.

Konsulterande trädgårds och landskapsarkitekt Lennart Trulsson (1980). *Situationsplan över Landskanslisten 1*. Skala 1:200, Ritnr T1, Malmö.

Konsulterande trädgårds och landskapsarkitekt Lennart Trulsson (1983). *Befintliga förhållanden över Kv. Landskamreraren 7*. Skala 1:200, Ritnr M2B, Malmö.

Konsulterande trädgårds och landskapsarkitekt Lennart Trulsson (1986). *Situationsplan för Kv. Landskanslisten 1*, Skala 1:200, Ritnr T1. Malmö.

KTAB Landskapsarkitekter AB (1987). *Markplaneringsplan för Kv. Landskanslisten 2*. Skala 1:200, Ritnr M10, Malmö.

Upphovsman okänd (1992). *Inventering av Landskanslisten 1 & 2*. Skala okänd, Ritnr okänt, Ort okänd.

Stadsbyggnadsarkivet

KTAB Landskapsarkitekter AB (1974). *Översiktsplan över Kv. Landskanslisten 1 & 2*. Skala 1:1000, Ritnr 1, Malmö.

KTAB Landskapsarkitekter AB (1975). *Utrustningsplan för Landskanslisten 1 & 2*. Skala 1:200, Ritnr okänt, Malmö.

Konsulterande trädgårds och landskapsarkitekt Lennart Trulsson (1977). *Situationsplan för Kv. Landskamreraren 8*. Skala 1:200, Ritnr T1, Malmö.

Konsulterande trädgårds och landskapsarkitekt Lennart Trulsson (1985). *Situationsplan över Kv. Landskanslisten 1*. Skala 1:100, Ritnr T4, Malmö.

KTAB Landskapsarkitekter AB (1986). *Översiktsplan för Kv. Landskamreraren 6*. Skala 1:400, Ritnr M0, Malmö.

Muntliga källor

Kylin Maria, landskapsarkitekt som tidigare var anställd hos Konsulterande trädgårds- och landskapsarkitekt Lennart Trulsson projekteringskontor under 1980-talet.

Larsson Göran, fastighetschef på MKB Fastighets AB, varit anställd

inom MKB sedan 1967.

Mattisson Christin, markingenjör som tidigare var anställd hos Konsulterande trädgårds- och landskapsarkitekt Lennart Trulsson projekteringskontor som under 1970- och 80-talet utförde många arbeten i Örtagården.

Nilsson Magnus, förvaltare på MKB Fastighets AB.

Swärd Roland, landskapsarkitekt och tidigare delägare i KTAB Landskapsarkitekter som har arbetat med Örtagården från det att området byggdes 1967 till in på 1980-talet.

Film

Berg Stefan, Gertten Magnus (2002), Far till staden, Auto Images AB i samarbete med Sveriges Television Malmö & Propello AB.

Utställning

Rönnen MKB. Röda tråden. September 2008.

Bilder

Fotona och illustrationerna är författarens.
De historiska bilderna publiceras med tillstånd av MKB Fastighets AB.

Flygfoto publiceras med medgivande av Grontmij AB genom Håkan Malmgren på Stadsmättningsavdelningen, Malmö Stad.

